

KOSKEMATTOMUUDEN JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN OPETTAMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Opas Kämpälämäen päiväkodin varhaiskasvattajille

LAB-AMMATTIKORKEAKOULU
Sosionomi (AMK)
Sosiaalipedagoginen varhaiskasvatus
Syksy 2020
Sanni Kilpiä
Heini Rusanen

Tiivistelmä

Tekijä(t) Kilpiä, Sanni Rusanen, Heini	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK Sivumäärä 36	Valmistumisaika Syksy 2020
Työn nimi Koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden opettaminen varhaiskasvatuksessa Opas Kämpälämäen päiväkodin varhaiskasvattajille		
Tutkinto Sosionomi (AMK), sosiaalipedagoginen varhaiskasvatus		
Tiivistelmä <p>Lapsuuden ensimmäiset vuodet ovat kriittisimmät lapsen kehityksen kannalta, joten on tärkeää aloittaa emotionaalinen kasvatus ja omista oikeuksista opettaminen varhain. Lapsilla on oikeus koskemattomuuteen ja itsemääräämisoikeuteen, ja heidän henkinen ja ruumiillinen koskemattomuutensa on varmistettava. Varhaiskasvatuksessa lapsia opetetaan kunnioittamaan omaa ja toisten kehoa. Opinnäytetyön aiheena oli koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden opettaminen varhaiskasvatuskäytännöissä lapsille. Ihmisoikeuksien toteutuminen on tärkeä osa sosionomin työtä, ja tähän sisältyvät myös opinnäytetyön aiheet. Aiheen ajankohtaisuus näkyy esimerkiksi meneillään olevissa projekteissa sekä hyvinvointitilastoissa.</p> <p>Opinnäytetyön tarkoituksena oli lisätä lasten hyvinvointia opettamalla heille heidän oikeuksistaan sekä itsensä ja toisten kunnioittamisesta. Opinnäytetyön tuotoksena toteutettiin opas Kämpälämäen päiväkodin käyttöön. Opas sisältää erilaisia toimintoja, joiden tarkoituksena on opettaa lapsille koskemattomuudesta, itsemääräämisoikeudesta sekä oman kehon tuntemuksesta. Opinnäytetyön tavoitteena oli saada valmiiksi opas toimeksiantajan käyttöön. Keskeisenä menetelmänä oppaan kokoamisessa oli benchmarking-menetelmä. Opinnäytetyötä työstettiin hyödyntäen jatkuvaa arviointia spiraalimallin mukaisesti.</p> <p>Valmis tuotos vastasi toimeksiantajan toiveita, ja palaute oli rakentavasta kritiikistä huolimatta positiivista. Palaute annettiin SWOT-analyysin muodossa. Jatkokehitysideoita olivat muun muassa oppaan monipuolistaminen ja myös vanhemmille lapsille suunnattujen harjoitusten kehittäminen. Toimeksiantaja toteutti myös oppaan pilotoinnin, josta saatu palaute oli myös enimmäkseen positiivista.</p>		
Asiasanat varhaiskasvatus, koskemattomuus, itsemääräämisoikeus, tunnekasvatus, ihmisoikeuskasvatus		

Abstract

Author(s)	Type of publication	Published
Kilpiä, Sanni	Bachelor's thesis	Autumn 2020
Rusanen, Heini	Number of pages	
	36	
Title of publication		
<p>Teaching bodily autonomy and self-determination in early childhood education A guide booklet for early childhood educators in kindergartens</p>		
Name of Degree		
Bachelor of Social Services, Social Pedagogy for Early Childhood Education		
Abstract		
<p>The first years of childhood are the most critical for the development of the child, so it is important to start emotional education and teaching the children about their own rights early. The children have the right to have bodily autonomy and self-determination and their social and bodily autonomy must be ensured. In early childhood education the children are taught to respect their own as well as the other children's bodies. The topic of the thesis was to teach self-determination and bodily autonomy to kindergarten-aged children. The realization of human rights is an important part of the work for a Bachelor of Social Services, and this includes the topics of the thesis. The topicality of the topic shows, for example, in currently on-going projects and well-being statistics.</p> <p>The purpose of the thesis was to increase the well-being of children by teaching them about their rights and about respect towards themselves and other children. As a result of the thesis a guide booklet was created for a kindergarten Kämpälämäen päiväkoti. The guide booklet includes activities whose purpose is to teach bodily autonomy, self-determination, and knowledge of one's body. The goal of the thesis was to assemble the guide booklet for the commissioner. As a central method for assembling the booklet, benchmarking was used. The thesis was made by utilizing constant assessment in accordance to the spiral model.</p> <p>The finished product was in accordance with the commissioner's wishes and the feedback was positive despite some constructive criticism. The feedback was given as a SWOT analysis. Further developmental ideas were variegating the content of the guide booklet and developing exercises for older children. The guide booklet was also piloted on behalf of the commissioner, and the feedback of the piloting was mostly positive.</p>		
Keywords		
Early childhood education, bodily autonomy, self-determination, emotional education, human rights education		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT	2
2.1	Työn taustaa	2
2.2	Toimeksiantaja.....	3
2.3	Tarkoitus ja tavoite.....	4
3	KOSKEMATTOMUUDEN JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN MERKITYS VARHAISKASVATUKSESSA	5
3.1	Koskemattomuus ja itsemääräämisoikeus varhaiskasvatuksessa	5
3.2	Vaikutukset hyvinvoinnille.....	7
4	ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN JA KOSKEMATTOMUUDEN OPETTAMINEN	11
4.1	Varhaiskasvatuksen pedagogisuus.....	11
4.2	Tunne- ja ihmisoikeuskasvatuksen opettaminen	13
5	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN	16
5.1	Toiminnallinen opinnäytetyö	16
5.2	Prosessin vaiheet.....	16
6	OPAS JA SEN SISÄLTÖ	20
6.1	Oppaan yleiskuva	20
6.2	Aihealueet	22
7	POHDINTA.....	30
7.1	Opinnäytetyön arviointi	30
7.2	Tuotoksen arviointi.....	31
7.3	Jatkokehitysideat	33
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	34
8.1	Yhteenveto	34
8.2	Luotettavuus ja eettisyys	34
	LÄHTEET.....	37
	LIITTEET.....	44

1 JOHDANTO

YK:n lapsen oikeuksien komitean (2005, 4) mukaan lapsuusiän varhaisvuodet ovat lapsen fyysiselle ja henkiselle terveydelle tärkeimmät vuodet. Ne luovat vankan kasvupohjan myös emotionaaliselle turvallisuudelle sekä lapsen identiteetille. Tämän takia on tärkeää aloittaa omien oikeuksien opettaminen mahdollisimman varhain.

Opinnäytetyössä tutkimme sitä, mitä itsemääräämisoikeus ja koskemattomuus tarkoittavat varhaiskasvatuksikäiselle lapselle sekä sitä, miten näitä asioita voidaan tehokkaasti ja toimivasti heille opettaa niin arjen askareissa kuin erilaisissa opetustuokioissa. Olemme valinneet aiheeksemme itsemääräämisoikeuden ja koskemattomuuden, koska ne ovat lasten oikeuksien ja hyvinvoinnin kannalta tärkeitä ja haluamme tukea niiden opettamista varhaiskasvatuksessa. Tietoperustamme tukee teoriaa siitä, miten ihmisoikeuksien opettaminen mahdollisimman varhain edistää hyvinvointia, erityisesti emotionaalisten ja sosiaalisten taitojen saralla. Olemme opinnäytetyömme tuotoksena toteuttaneet oppaan koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden opettamisesta varhaiskasvatuksessa toimeksiantajan käyttöön. Opinnäytetyön toimeksiantajana toimii Kämpälämäen päiväkoti.

Ihmisoikeudet ovat iso osa sosionomin työtä ja näkyvät arjen kohtaamisissa asiakkaan oikeuksien turvaamisena ja edistämisenä (Talentia 2017, 7). Erityisesti varhaiskasvatuksen pääperiaatteet painottavat lapsen oikeuksien huomioimista ja kunnioittamista. Itsemääräämisoikeutta, kuten muitakin lapsen oikeuksia, tulee kunnioittaa ja huomioida niin arjessa kuin yleisesti lasta koskevissa asioissa lapsen iän ja kehitystason mukaan. (JHL 2016, 58.) Tämän vuoksi meille tulevana sosionomeina on tärkeää syventää osaamistamme ihmisoikeuksista ja niiden opettamisesta ja saada käytännön työkaluja, joilla vahvistaa asiakkaiden ihmisoikeuksien toteutumista.

2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Työn taustaa

Opinnäytetyömme aiheena on koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden opettaminen varhaiskasvatuksessa. Koskemattomuudella tarkoitetaan niin ruumiillista kuin henkilökohtaista koskemattomuutta, joiden mukaan ketään ei tule koskea millään tavalla ilman kyseisen henkilön antamaa lupaa (Pohjolainen 2020). Itsemääräämisoikeus antaa Talentian (2017, 12) mukaan jokaiselle mahdollisuuden kuulla omaan elämäänsä vaikuttavista vaihtoehdoista sekä tehdä valintoja omaan elämäänsä liittyen.

Valitsimme aiheen, koska se on jäänyt mietityttämään kumpaakin meistä niin varhaiskasvatuksen opintojaksoilta kuin päiväkotiympäristössä tehdystä harjoittelujaksosta. Vaikka lasten oikeuksia käytiinkin läpi opintojaksojen aikana, jäi kummallekin tunne siitä, ettei itsemääräämisoikeutta käsitelty tarpeeksi. Lasten oikeuksia käsiteltiin enemmän teorian kautta, joten halusimme perehtyä aiheeseen käytännöllisemmästä näkökulmasta. Aihe on kummallekin meistä läheinen myös ihmisoikeuksien näkökulmasta, sillä mielestämme ihmisoikeuksista ei voi koskaan olla liikaa keskustelua.

Mielestämme aihe on erittäin ajankohtainen, ja siitä pitäisi puhua enemmän. Aiheen ajankohtaisuus näkyy muun muassa tämänhetkisissä hankkeissa. Päijät-Hämeen alueella toteutettava TUTKA-hanke käsittelee seksuaalisen väkivallan ennaltaehkäisemistä kehittämällä turvataitokasvatusmallin, jota voi hyödyntää niin varhaiskasvatuksessa kuin muussa lasten ja nuorten opetuksessakin (Kumpulainen 2019; Väestöliitto 2019). Myös Forss (2019) puoltaa ajatusta siitä, että turvataitojen sekä siihen liittyvien tunne- ja kaveritaitojen opetus on noussut viimeisen parin vuoden aikana esille tärkeänä teemana lasten ja nuorten kasvatuksessa ja opetuksessa. Opetuksessa tulisi ottaa huomioon se, että aikuisella on vastuu kasvattaa lasta tunnistamaan ja kunnioittamaan niin omia kuin muidenkin rajoja. Aikuisen tulee myös opettaa lapselle omasta oikeudestaan kieltäytyä mutta samalla myös tämän velvollisuudesta noudattaa muiden antamaa kieltoa.

Koskemattomuuden, itsemääräämisoikeuden sekä muiden ihmisoikeuksien opettaminen ei ole pelkästään ajankohtaista vaan myös iso eettinen kysymys ja olennainen osa sosiologian ammattieettisiä periaatteita. Talentian (2017, 7) mukaan ammattieettisten periaatteiden avulla sosiaalialan henkilöstö auttaa mahdollistamaan hyvän elämän toteutumisen asiakkaalle. Eettisiä periaatteita sosiaalialalla ovat muun muassa epäoikeudenmukaisten menetelmien vastustaminen sekä itsemääräämisoikeuden ja tunteiden ilmaisemisen edistäminen. Itsemääräämisoikeuden edistämiseksi sosiaalialan työntekijällä on vastuu siitä, että asiakas saa omaan tilanteeseen ja valintoihin vaikuttavat tiedot (Talentia 2017, 12).

Koska sosiaaliala kattaa kaiken sosiaalityön asiakasryhmän iästä riippumatta, nämä teemat ovat aiheellisia myös varhaiskasvatuksessa.

Ihmisoikeuksien opetus on siis tärkeää aloittaa mahdollisimman varhain ikä ja kehitystaso huomioon ottaen. Myös Ihmisoikeudet.net (2020) ja Lapsen oikeuksien viestinnän yhteistyöverkosto (2020) ovat tämän kannalla ja korostavat systemaattisuuden, tavoitteellisuuden ja jatkuvuuden tärkeyttä ihmisoikeuskasvatuksessa. Tämä ei kuitenkaan ole toteutunut Ihmisoikeuskeskuksen vuoden 2014 selvityksen mukaan, sillä ihmisoikeuskasvatuksen monimuotoisuus ja -tahoisuus on tehnyt opetuksesta epäsystemaattista ja hajanaista (Lapsen oikeuksien viestinnän yhteistyöverkosto 2020). Käytännön tasolla ihmisoikeuskasvatusta tulisi siis kehittää.

Tutkimus- ja kehittämistarve näkyy niin ikään myös muualla Pohjoismaissa. Määtän, Koivulan, Huttusen, Paanasen, Närhin, Savolaisen ja Laakson (2017, 14) toteuttaman tilanekartoituksessa tehty kysely pohjoismaisille tutkijoille on tuonut esille puutteita tutkimuksessa, sillä tutkijat kaipaavat lisää tutkimustietoa muun muassa lapsen moraalien kehityksestä sekä kosketuksen käytöstä varhaiskasvattajan ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa.

2.2 Toimeksiantaja

Toimeksiantajana opinnäytetyölle toimii Kämpälämäen päiväkodit. Kämpälämäen päiväkotit on vuonna 2015 toimintansa aloittanut yksityinen päiväkotit, jolla on kolme yksikköä. Näistä kaksi sijaitsevat Lahdessa ja yksi Orimattilassa. Toiminnanjohtajana toimii Marjaana Anttonen. Kämpälämäen päiväkotien toiminnan kantavia periaatteita ovat kestävä kehitys, liikunta sekä luonnonläheisyys. (Kämpälämäen Päiväkodit 2020a, Kämpälämäen Päiväkodit 2020b, Kämpälämäen Päiväkodit 2020c.) Opinnäytetyö kohdistuu Lahden keskustan yksikköön, jossa opinnäytetyöstä valmistuvan oppaan mahdollinen pilotointi tapahtuu.

Koska kyseessä on liikuntapainotteinen sekä luontoon ja kestävään kehitykseen panostava päiväkotit, on opinnäytetyön tilaaja toivonut oppaan sisällöksi muun muassa liikuntakasvatuksen ja luontokasvatuksen integroimista koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden toiminnalliseen opettamiseen. Erityisesti oppaaseen on haluttu sellaisia toimintoja, joita voi käyttää ulkona, sillä päiväkotiryhmät käyvät usein metsäretkillä. Myös musiikkikasvatusta sekä muita taiteen muotoja on toivottu oppaan sisältöön. Lisäksi toimeksiantajan toiveena on eri ikäryhmien huomioiminen oppaassa, jotta toimintaa voi valita oppaasta ikäkohtaisesti.

2.3 Tarkoitus ja tavoite

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on lisätä päiväkotikäisten lasten ymmärrystä omista oikeuksistaan erityisesti koskemattomuuteen ja itsemääräämisoikeuteen liittyen sekä tällä tavalla edistää lasten henkistä hyvinvointia ja sosiaalisia taitoja.

Opinnäytetyön tavoitteena on löytää ja kehittää toiminnallisia, pedagogisia keinoja koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden opettamiseen Kämpälämäen päiväkodissa ja koota opas päiväkodin työntekijöiden käyttöön aiheen opettamista varten päiväkodin lasten eri ikäryhmät huomioiden.

3 KOSKEMATTOMUUDEN JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN MERKITYS VARHAISKASVATUKSESSA

3.1 Koskemattomuus ja itsemääräämisoikeus varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksen arvoperustan periaatteisiin kuuluvat lapsen edun ensisijaisuus sekä lapsen oikeus hyvinvointiin, huolenpitoon ja suojeluun. Varhaiskasvatuksessa lapselle opetetaan itsestä huolehtimisen taitoja, mikä tarkoittaa myös kunnioitusta omaa ja toisen kehoa kohtaan. Lasta opetetaan suojelemaan niin omaa kuin myös toisen kehoa. (Opetushallitus 2018, 21, 25–26.) Lastensuojelulaki taas takaa lapselle niin ruumiillisen kuin henkisenkin koskemattomuuden (Lastensuojelulaki 417/2007, 4§). Lisäksi varhaiskasvatustilaisissa toisen kunnioittaminen ja vuorovaikutustaitojen parantaminen määritellään yhdeksi varhaiskasvatuksen tavoitteista (Varhaiskasvatustilaislaki 540/2018, 3§). Lasten oikeuksien sopimus taas velvoittaa varmistamaan, että lapsia suojellaan väkivallalta ja kaikelta hyväksikäytöltä. Tämän vuoksi on tärkeää, että lapsi ymmärtää omat oikeutensa. (Unicef 2020.)

Koskemattomuuden ja kehollisen itsemääräämisoikeuden osalta tulee muistaa, että lapsen ympärillä olevilla aikuisilla on vastuu opettaa lasta tunnistamaan ja kunnioittamaan omia ja muiden rajoja. Aikuisella on myös velvoite opettaa lasta omasta oikeudestaan sanoa ei kuten myös velvollisuudesta kunnioittaa muiden kieltäytymistä. (Forss 2019, Väestöliitto 2020c.) Myös Suomen lapsiasiavaltuutettu painottaa turvataitojen opettamisen tärkeyttä niin varhaiskasvatuksessa kuin kaikilla kouluasteilla sellaisessa muodossa, että lapsi varmasti ymmärtää oppimansa (Kurttila & Helander 2016). Sumujärven tekemässä pro gradu -tutkimuksessa päiväkotilapset olivat itse toivoneet leikkirauhaa, fyysistä turvallisuutta ja koskemattomuutta. Myös lapset siis kokevat fyysisen koskemattomuuden tärkeäksi. (Sumujärvi 2006, 58, 61.) Vaikka tutkimus onkin yli kymmenen vuotta vanha, koskee tutkimuksen aihe vahvasti oman opinnäytetyömme aihetta ja samalla tuo esille sen, että myös lapset pitävät aihetta merkittävänä.

Lapsille on tärkeää selvittää, että kenenkään ei tarvitse suostua kosketukseen, jos ei sitä halua. Heidän kanssaan on hyvä puhua oman ja toisten kehon kunnioittamisesta. On normaalia, että jokaisella on oma suhtautumisensa kosketukseen ja kehojen väliseen kosketukseen. Se mikä on toiselle normaalia ja tuntuu hyvältä voikin toisesta tuntua epämiellyttävältä. Omien rajojen tunnistaminen ja toisten rajojen kunnioittaminen auttaa lapsia tuntemaan olonsa turvalliseksi toimintaympäristössä. (Ahonen 2017, 184–185.)

Aihe liittyy olennaisesti myös seksuaalikasvatukseen, joka varhaiskasvatuksessa painottuu juuri omien rajojen tunnistamiseen sekä oman kehon oikeuksiin. Ikätason mukaisesti

seksuaalikasvatukseen liittyy myös epämiellyttävistä asioista kieltäytyminen, jota tulee harjoitella niin lasten kuin aikuisten kanssa, jotta lapsi ymmärtää oikeutensa saada sanoa ei myös aikuiselle. (Väestöliitto 2020a, 9.) Isy Abraham-Raveson, seksuaalikasvatuksen maisteri, on räätälöinyt yhdessä Rebecca Kleinin kanssa Yes to Consent -työpajatoiminnan Yhdysvaltoihin. Vuonna 2015 alkanut työpajatoiminta on suunnattu lapsille, ja sen tavoitteena on opettaa lapsille kehotunnekasvatusta ja iänmukaista seksuaalikasvatusta erityisesti koskemattomuuden osalta. Tällä hetkellä nuorimmat työpajaan osallistuneet ovat olleet 3-vuotiaita, joiden kanssa toiminta keskittyy fyysisen koskemattomuuden ja tunnekasvatuksen opettamiseen. Opettaminen tapahtuu yksinkertaisten konseptien kautta: Minkälaisesta kosketuksesta pidät? Onko samanlainen kosketus kaikkien kanssa mukavaa? Miltä ilmeesi näyttää, kun pidät tai et pidä jostain kosketuksesta? Myös kosketuksesta kieltäytyminen on suuressa keskiössä. (Scott 2020.)

Turvataito- ja seksuaalikasvatuksen ohella koskemattomuus ja itsemääräämisoikeus voidaan laskea osaksi ihmisoikeuskasvatusta, sillä sekä ruumiillinen koskemattomuus että itsemääräämisoikeus sisältyvät lasten oikeuksien sopimukseen (Unicef 2020). YK:n lapsen oikeuksien komitea (2005, 14) suosittelee sitä, että ihmisoikeuskasvatus tulisi olla osa kaikkea kasvatusta ja koulutusta sekä painottaa opetuksen käytännöllisyyttä, lasten osallistamista sekä toiminnan jatkuvaa kulkua arjen toimien mukana. Tämä koskee erityisesti myös varhaiskasvatusta. Lapsen oikeuksien viestintäverkosto (2020) tukee ja suosittelee samaa ja lisää, että ihmisoikeuskasvatukseen liittyvää opetusmateriaalia ja työmenetelmiä tulisi kehittää.

Arjen keskellä kasvatus voi tapahtua spontaanisti aidoissa tilanteissa kuten leikissä tai satuja lukiessa. Olennaisia teemoja, jotka sisältyvät varhaislapsuuden itsemääräämisoikeuden ja koskemattomuuden opettamiseen, ovat muun muassa myötätunto, omien sekä muiden tunteiden tunnistaminen sekä muiden näkökulmien pohtiminen. (MLL 2017a.) Varhaiskasvatuksen arjessa eettisten teemojen, kuten juuri koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden, opettaminen tapahtuu osittain myös epäsuorasti ja jopa huomaamatta, sillä lapset oppivat sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja peilaamalla ja ottamalla vaikutteita aikuisten toiminnasta vuorovaikutustilanteissa. Tämän takia kasvattajalla on vastuu toimia herkkänä aikuisena kaikissa tilanteissa, jotta lapselle tulee kokemus siitä, että aikuinen oikeasti kuuntelee ja välittää ja että tällä tavalla lapsen itsekin tulisi toimia kanssakäymistilanteissa. Aikuisen herkkyys yksittäisen lapsen tai lapsiryhmän kanssa ei riitä, vaan myös kasvattajien ja kasvattajan ja huoltajien välinen vuorovaikutustilanne tulisi olla toisiaan kunnioittava ja muut tahot huomioiva. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 35; Ahonen 2017, 24, 54–55.)

Aikuisen herkkyyks liittyy olennaisesti myös toimintatapojen juurtumiseen käytännön tasolla, sillä hyvien tapojen jääminen arjen kohtaamiseen vaatii aikuisen mallia, josta lapset ottavat esimerkkiä (Vienola 2017, 177). Hyvillä tavoilla ja kestäville toimintatavoilla voidaan siis edistää itsemääräämisoikeuden toteutumista näyttämällä kunnioittavan kohtamisen esimerkkiä kasvattajana. Talentian (2017, 15) mukaan itsemääräämisoikeus liittyy olennaisesti myös asiakaslähtöisyyden kanssa, sillä asiakaslähtöisyyden periaatteena on kuulla asiakkaan mielipide ja kunnioittaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta antamalla tälle tietoa oikeuksistaan sekä huomioimalla tämän tilanne yksilöllisesti. Käytännön esimerkki toimintatapojen juurruttamisesta sekä asiakaslähtöisyyden huomioimisesta on vaikkapa lasten syntymäpäivien vietto päiväkodissa: onnitteluhalauksen edellyttämisen sijasta lapsille voitaisiin antaa vaihtoehtoisia onnittelutapoja kuten suullinen onnittelu tai ylätöksen antaminen.

3.2 Vaikutukset hyvinvoinnille

Varhaiskasvatuksen tarkoitus on tukea kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 3§). Lapsen hyvinvointi koostuu Törrösen (1994) mukaan henkisestä, sosiaalisesta sekä fyysisestä terveydestä, turvallisuudesta ja osallisuudesta (Sumujärvi 2006, 18). Mashford-Scott ym. (2012) taas mieltävät lapsen hyvinvoinnin abstraktimpana ja moniulotteisempänä konseptina, joka voidaan ajatella niin lapsen taitojen ja käyttäytymisen näkökulmasta kuin lapsen omien kokemusten ja sosiaalisesti, älyllisesti ja emotionaalisesti kuulluksi tulemisen näkemysten kautta (Seland, Hansen Sandseter ja Bratterud 2015, 71). Kehonkasvatus ja seksuaalikasvatus liittyvät vahvasti lasten oikeuksiin ja turvakasvatukseen, joiden kummankin tavoitteena on edistää lasten hyvinvointia (Unicef 2020; Lajunen, Andell ja Ylenius-Lehtonen 2019, 11). Koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden konseptit näkyvät näissä muun muassa oman yksityisyyden ja kieltäytymisen opettamisena (Väestöliitto 2020b).

Jokisen (2012, 50) tekemästä kvalitatiivisesta kyselytutkimuksesta selviää varhaiskasvatuksen opettajien ja lastenhoitajien kokemuksia lastentarhanopettajan pedagogisesta vastuusta. Tutkimuksen tulosten mukaan varhaiskasvattajilla on vastuu lapsista, lasten kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista, kasvatuksesta sekä ryhmän toimivuudesta. Myös vastuu lasten turvallisuudesta ja esimerkkinä toimiminen nousi esille. Koska varhaiskasvattajalla on vastuu lasten hyvinvoinnista, on erittäin tärkeää ottaa huomioon kaikki hyvinvoinnin osa-alueet aina fyysisestä terveydestä niin psyykkiseen kuin sosiaaliseen hyvinvointiin.

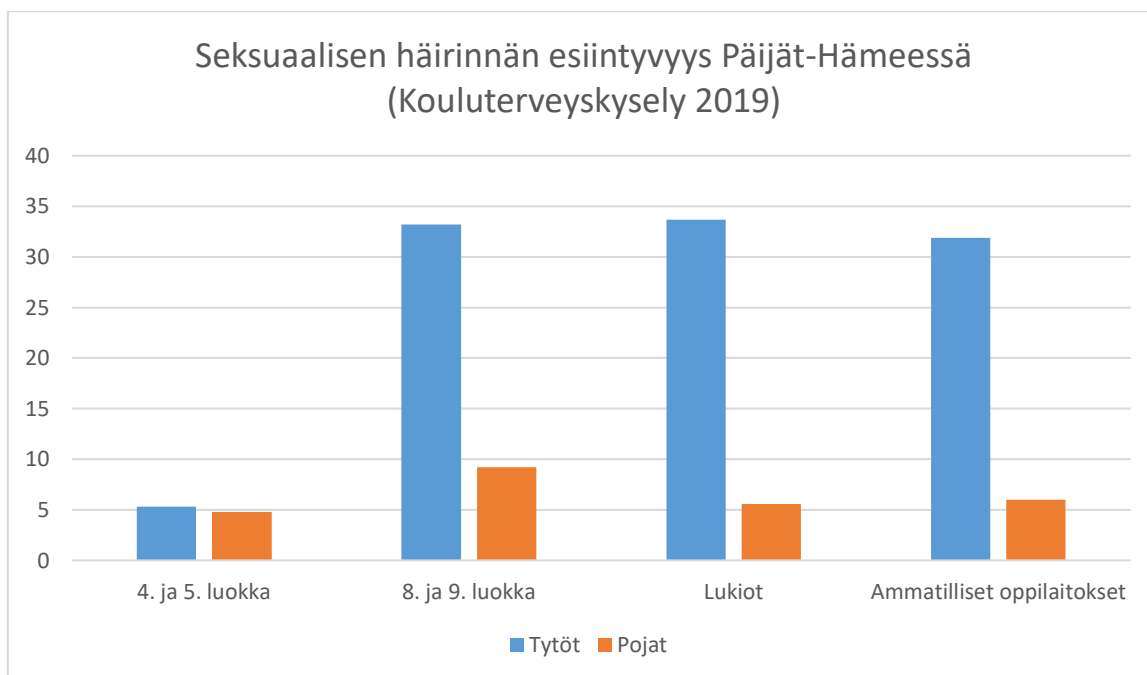
Tunteiden tunnistaminen ja niiden käsitteleminen edistävät terveyttä ja hyvinvointia. Esimerkiksi kouluikäisten keskuudessa tunnetaitojen opettaminen on vähentänyt sosiaalista ahdistusta sekä kehittänyt oppilaiden sosiaalisten taitojen ja suhteiden laatua.

(Opetushallitus 2020.) Myös Suomen Mielenterveys ry:n (2020b) mukaan tunteiden ymmärtäminen ja ilmaiseminen liittyvät hyvinvointiin: kun ymmärtää omia tunteitaan ja niiden seurauksia, ei jää tunteiden armoille vaan osaa ilmaista niitä rakentavasti tavalla, joka ei ole vahingollinen. Tunnetaitoihin liittyy myös omien tarpeiden kuuntelu ja omista rajoista kiinni pitäminen. Ihminen, joka pitää kiinni omista rajoistaan, ei anna loukata itseään fyysisesti tai sanallisesti. (Suomen Mielenterveys ry 2020b.) Turvataidot, tunnekasvatus, kaveritaidot sekä omien ja toisten rajojen kunnioittaminen nivoutuvat yhteen ja niissä limittyä kehollisen itsemääräämisoikeuden sekä koskemattomuuden periaatteet. Lapsi saattaa kokea turvattomuutta tai ahdistusta yllättävästä, ennalta arvaamattomasta kosketuksesta ja liian tiiviistä läheisyydestä, minkä takia tunteiden sanoittaminen ja kosketuksesta kieltäytyminen ovat tärkeitä asioita opettaa mahdollisimman varhain. (Forss 2019.) Turvallisella kosketuksella on stressiä vähentäviä vaikutuksia ja kosketus on olennainen osa sosiaalisten suhteiden rakentamisessa. Tämän vuoksi onkin tärkeää, että jokainen osaa ja saa määrittellä itselle sopivat kosketuksen rajat, joita toisten tulee kunnioittaa. (MLL 2017b, 24.)

Koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden opettamisen teemat kantautuvat niin ikään myös tapa- ja moraalikasvatukseen. Näissä opetus keskittyy siihen, minkälaisia sääntöjä sekä hyviä tapoja ihmisten väliseen kanssakäymiseen liittyy ja miksi jonkinlainen käytös on oikein tai väärin. (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 45.) Moraalikasvatus ja eettisten ongelmien pohtiminen on mahdollista aloittaa varhain, jo yhdestä kolmeen ikävuotta täyttäneet lapset pystyvät alkaa hahmottamaan moraalisia kysymyksiä (Johansson 2001, Kirveen ja Stoor-Grennerin 2010b, 45 mukaan).

Vuoden 2019 kouluterveyskyselyn perusteella monet kouluikäiset ovat kokeneet seksuaalista häirintää. Yläasteikäisistä ja toisen asteen opintojen tytöistä jopa yli 30 % on kertonut kokeneensa seksuaalista häirintää (Kuvio 1). (Kumpulainen 2019; Väestöliitto 2019, 2, 4.) Tasa-arvobarometri vuodelta 2017 taas kertoo, että 39 % naisista ja 17 % miehistä oli kokenut seksuaalista häirintää kuluneen kahden vuoden aikana (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017, 34). Vaikka nämä tilastot eivät suoraan liity varhaiskasvatukseen, ne antavat kuvaa siitä, miten ajankohtaisesta ja merkityksellisestä aiheesta on kyse. Itsemääräämisen ja koskemattomuuden teemoja on hyvä käsitellä ja oppia jo varhain, esimerkiksi ennaltaehkäisy näkökulmasta. Päijät-Hämeen alueella toteutettavan TUTKA-hanke eli turvallisuuskasvatusmallin kokoava hanke pyrkii ennaltaehkäisemään ja vähentämään lasten ja nuorten kokemaa seksuaalista väkivaltaa. Tähän pyritään lisäämällä opetus-, oppilas- ja opiskelijahuoltohenkilöstön osaamista ja resursseja niin varhaiskasvatuksessa kuin perusopetuksessa aina toisen asteen koulutukseen asti. Tavoitteena on toimiva turvataitokasvatus. (Kumpulainen 2019, Väestöliitto 2019.) Turvataitokasvatuksen avulla lapsi voi

oppia kunnioittamaan toisten rajoja ja puolustamaan omia rajojaan ja hänen itseluottamuksensa kehittyä. Lapsi saa taitoja, joiden avulla hän osaa toimia kohdatessaan kiusaamista, väkivaltaa tai seksuaalisen ahdistelua. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2020.)

Kuvio 1. Seksuaalisen häirinnän kokemukset (Kumpulainen 2019; Väestöliitto 2019, 4.)

Sumujärvi (2006, 53, 58, 61) on tutkinut lasten osallisuutta ja toiveita varhaiskasvatuksessa kahden tamperelaisen päiväkodin osalta. Tutkimuksen tuloksissa ilmenee, että lapsen huolenaiheiden kuunteleminen aidosti ja lapsen huolen vakavasti ottaminen ovat asioita, joita pidetään aikuisten mielestä tärkeänä. Lapset taas olivat toivoneet aikuisilta sääntöjä ja tukea riitatilanteiden selvittämiseen. Lasten kanssa sovittiin sääntöjä yhteisesti, minkä kasvattajat mielsivät lasten toiveiden kuulemiseksi. Lapset ja heidän toiveensa siis otetaan huomioon toimivan ja turvallisen toimintaympäristön luomisessa.

Lasten hyvinvoinnista on tehty tutkimusta myös kansainvälisesti. Muun muassa Fattore ym. (2009) on tehnyt kvalitatiivisia tutkimuksia haastattelumuodossa 8–15-vuotiaiden hyvinvoinnista. Tutkimuksista on kehitetty malli lasten hyvinvoinnin korrelaatiosta heidän ihmissuhteisiinsa ja tunteisiinsa. Mallin kolme ulottuvuutta ovat lapsen positiivinen kokemus itsestään, lapsen arkielämän päätösvalta ja turvallisuus. (Seland, Hansen Sandseter ja Bratterud 2015, 72.) Näistä erityisesti arkielämän päätösvalta ja turvallisuus linkittyvät koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden teemoihin. Selandin, Hansen Sandseterin ja Bratterudin (2015, 70, 74, 79–80) omassa lapsihavainnointitutkimuksessa norjalaisten 1–3-vuotiaiden lasten kokemasta hyvinvoinnista on saatu tuloksia, joiden mukaan lapsen hyvinvointi ja onnellisuus näkyy tilanteissa, joissa lapsi nähdään, ymmärretään ja

tiedostetaan henkilönä, jolla on omat tarpeet ja mieltymykset. Näitä tilanteita ovat muun muassa sosiaaliset kanssakäymiset, joissa lapsi pääsee osallistumaan ja toimimaan muiden lasten sekä varhaiskasvattajien kanssa. Lapsen hyvinvoinnille on tutkimustulosten mukaan tärkeää myös lapsen kunnioittaminen samanvertaisena ihmisenä kuin aikuinen sekä lapsen sanallisen ja kehollisen viestinnän merkittävänä pitäminen. Kuulluksi tuleminen sekä kokemusten ja mielipiteiden kunnioittaminen ovat kummatkin keskeisiä teemoja itsemääräämisoikeuden toteutumisessa.

Aikuisen tehtävä on suojella lasta ja tämän oikeuksia, mutta se ei ole aina mahdollista. Lapsen kasvaessa hänen maailmansa laajenee, eikä aikuinen voi aina olla paikalla auttamassa. Lapselle on taattava valmiudet huolehtia myös itse itsestään. Hänen on osattava puolustaa omia oikeuksiaan ja henkilökohtaista koskemattomuuttaan. (Lajunen, Andell ja Ylenius-Lehtonen 2019, 9.)

4 ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN JA KOSKEMATTOMUUDEN OPETTAMINEN

4.1 Varhaiskasvatuksen pedagogisuus

Varhaiskasvatuksen pedagoginen toiminta on kokonaisuus, joka muodostuu eri osa-alueista kuten laaja-alainen osaaminen ja oppimisen alueet. Se on vuorovaikutuksellista yhteistä toimintaa, jossa otetaan lasten tarpeet ja toiveet huomioon. Kaiken keskiössä on lapsen oppiminen ja hyvinvointi. (Opetushallitus 2018, 36.) Varhaiskasvatuksen pedagoginen toiminta tapahtuu arjen käytännöissä, lasten ja aikuisten välisessä vuorovaikutuksessa. Varhaiskasvatus on kokonaisvaltaista toimintaa, jossa pedagogiikka rakennetaan kasvatukseen, opetukseen ja hoidon muodostaman kokonaisuuden pohjalta. (Karila 2017, 10.) Vienolan (2017, 159) mukaan lapsen eettisen kasvun periaatteena varhaiskasvatuksessa on kasvattajien pyrkimys soveltaa yhteisöllisiä arvoja ja normeja käytäntöön erilaisilla toimintamenetelmillä ja oppimisen alueita hyödyntämällä, lapsen ikätason samalla huomioon ottaen. Tämä pätee myös ja erityisesti itsemääräämisoikeuden ja koskemattomuuden konseptien opettamiseen.

Varhaiskasvatuksen pedagogiikan tavoitteena on lisätä oppimisen iloa, hyvinvoinnin kokemuksia sekä sosiaalista toimintakykyä ja itsenäisyyttä. Varhaiskasvatuksen pedagogiikan lähtökohtana ovat lapsille ominaiset tavat toimia ja ajatella. (Heikkala, Hujala ja Turja 2009, Jokinen 2012, 10 mukaan.) Lastentarhanopettaja on pedagoginen asiantuntija, jonka vastuulla on hoidon, opetuksen ja kasvatuksen kokonaisuuden suunnittelu ja toteutus sekä laadukkaan oppimis- ja kasvuympäristön luominen. (Jokinen 2012, 50, 52.)

Varhaiskasvatuksen pedagogiikkaan liittyy teemoja, jotka tukevat koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden opettamisen tärkeyttä. Lapsille opetetaan tunnetaitoja, ja heitä opetetaan myös kunnioittamaan oman kehonsa lisäksi toisten kehoa. (Opetushallitus 25–26.) Väestöliiton (2020a, 4) tarkentavissa suosituksissa kannustetaan sanoittamaan lapsen tunteita ja kokemuksia sekä hyväksymään lapsen näkemykset. Ahosen (2017, 184–185) mukaan lapsen kanssa voidaan keskustella omista ja muiden rajoista. Muiden rajoja pitää kunnioittaa, eikä ketään saa koskettaa tavalla, joka on hänelle epämiellyttävä. Kaikki suhtautuvat kosketukseen omalla tavallaan ja tarvitsevat tilaa eri tavalla. Lasten kanssa voidaan puhua myös oman reviirin käsitteestä.

Yksi varhaiskasvatuksen pedagogisia sisältöjä ohjaava kokonaisuus on oppimisen alueet. Minä ja meidän yhteisömme -oppimisen osa-alue tukee kokonaisuutena eettisen ajattelun kehittymistä. (Opetushallitus 2018, 43.) Eettiset kysymykset ystävyydestä, oikeasta ja väärästä, turvallisuuden tunteen takaamisesta ja ryhmän sääntöjen pohtiminen sopivat koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden teemoihin. (Ahonen 2017, 145.) Kielten

rikas maailma ja kielen kehittyminen -osa-alue on tärkeä osa lapsen sosiaalis-emotionaalisten taitojen kehittymistä. Kieli tukee itsesääätelytaitoja ja mahdollistaa tunteiden säätelyn harjoittamisen. Tunteiden tunnistaminen ja nimeäminen mahdollistaa käyttäytymisen säätelyn. (Ahonen 2017, 109.)

Pedagogista toimintaa suunniteltaessa tulee ottaa huomioon se, tehdäänkö toimintaa yksin, pareittain, pienryhmissä vai koko ryhmän kesken. Yhdessä työskentely on tärkeää erityisesti ihmisoikeuskasvatuksen sekä sosiaalisten taitojen kehittämisen kannalta, kuten Corsaro (2011, Williamsin, Sheridanin ja Sandbergin 2014, 229 mukaan) on havainnut: tutkimuksen mukaan lasten yhteistyö vaikuttaa lapsen itsetunnon ohella muun muassa lapsen kommunikaatiotaitoihin sekä ymmärrykseen oikeudenmukaisuudesta. Koivusen ja Lehtisen (2015, 97) mukaan toimintaa suunniteltaessa on tärkeämpää keskittyä tavoitteeseen kuin itse tekemiseen. Tavoitetta mietittäessä otetaan huomioon kasvu ja kehitys.

Itsemääräämisoikeutta voidaan opettaa esimerkiksi kertomalla lapsille heidän mahdollisuuksistaan ja valinnoistaan tilanteessa, jossa hänen ei ole mukava olla. Lapsen pitää osata tunnistaa pahalta tuntuva kosketus tai epämukava tilanne ja tietää, miten toimia tällaisessa tilanteessa. Lisäksi lapsen on osattava pyytää apua. Pahalta tuntuvaan tilanteeseen tai kosketukseen on olemassa kolmen kohdan sääntö, jonka lapselle voi opettaa: kieltäydy, lähde tilanteesta pois ja kerro tutulle ja turvalliselle aikuiselle. (Väestöliitto 2020a, 6; Väestöliitto 2020c.)

Smidtin (2009) mukaan leikkimistä voidaan pitää lapsen tärkeimpänä oppimisen keinona (Särkkä 2012, 22). Leikki kehittää lapsen sosiaalis-emotionaalisiataitoja, jotka ovat tärkeitä itsesääätelykyvyn kannalta. Varhaiskasvattaja voi tukea koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden toteutumista havainnoimalla lasten leikkejä ja puuttumalla lasten epäsuotaviin toimintamalleihin. Esimerkkejä tällaisesta tilanteesta voivat olla tukistaminen tai hyväntahtoinenkin kontakti, josta toinen lapsi ei pidä. (Ahonen 2017, 61, 63.) Lapsille tehdään selväksi, että kosketuksesta saa kieltäytyä eikä toista saa koskettaa tavalla, josta toinen ei pidä. Toista ei saa pakottaa riisumaan eikä näyttämään kehoaan. Varhaiskasvattaja kertoo lapselle leikin rajat. Leikissä kenellekään ei saa tulla paha mieli ja leikistä voi lähteä pois, jos siltä tuntuu. (Väestöliitto 2020a, 3.)

Kasvattajien on myös hyvä mennä mukaan leikkiin ja havainnoida lasten toimintaa. Näin voidaan kartoittaa lasten kaveritaitoja, sosiaalista osaamista ja tuen tarvetta näissä asioissa. Kasvattaja voi puuttua leikissä ilmeneviin riitatilanteisiin ja opettaa suoraan koskemattomuuteen ja itsemääräämisoikeuteen liittyviä teemoja. Esimerkiksi, jos lapsi lyö toista lasta tai ottaa tavaran toisen kädestä, hänelle kerrotaan suoraan, miten hän on toiminut tilanteessa väärin miksi. (Ahonen 2017, 63.)

Lapselle on hyvä opettaa myös oman kehon tuntemusta. Lapsen pitää tietää, mitkä osat hänen kehostaan ovat yksityisiä, ja että niistä saa puhua. Lapsen on osattava kunnioittaa toisen yksityisyyttä ja kysyä lupa kosketukseen. Lapsen on osattava sanoa ei ja uskotava, kun toinen sanoo hänelle ei. Kieltäytymistä ja päätöksiä omasta kehosta kunnioitetaan. Lapsi tuntee itsensä parhaiten ja tietää, millaisesta kosketuksesta pitää tai ei pidä. (Väestöliitto 2020c.) Lapsille selitetään, että kehoon, kehitykseen ja tunteisiin liittyvistä asioista on sallittua kysyä. Lapsen pitää voida uskaltaa kysyä aikuiselta kaikista asioista ja ongelmista, joita hänellä saattaa olla. Lapselle opetetaan turvataitoja sekä omaan ja toisen kehoon liittyviä oikeuksia. (Väestöliitto 2020a, 6.)

Lapsi voi oppia empatiaa eli kuuntelemaan toisia sekä ilmaisemaan itseään, jos hän pääsee kokemaan sanallisesti rikkaita tilanteita ja ongelmanratkaisumahdollisuuksia. Useamman opettajan mielestä ryhmäopetusta tulisi toteuttaa aktiivisesti ja tietoisesti sosiaalisten taitojen opettamisessa. Sosiaalisia taitoja ei opi, ellei ole aitoja tilaisuuksia opetella niitä, minkä takia opettajan tulee mahdollistaa näitä tilaisuuksia lapsille. (Williams, Sheridan ja Sandberg 2014, 233–234.) Lillvist ym. (2009, Williamsin, Sheridanin ja Sandbergin 2014, 229 mukaan) ovat tehneet tutkimuksen, jonka tutkimustuloksena on saatu selville, että ruotsalaiset varhaiskasvatuksen opettajat mieltävät sosiaalisten kompetenssien olevan moniulotteinen konsepti, johon kuuluu ihmisten välisten suhteiden lisäksi muun muassa kognitiiviset taidot, ongelmanratkaisu sekä empatiakyky. Sosiaaliset taidot ovat siis sidoksissa tunnetaitojen kehitykseen. Myös Pönkko ja Sääkslahti (2017, 135) kannattavat ryhmäopetusta. Heidän mukaansa ryhmään kuulumisen harjoittaa tunteiden säätelyä ja siten tekee leikistä sujuvampaa ja lisäksi lisää yhteenkuuluvuuden tunnetta.

4.2 Tunne- ja ihmisoikeuskasvatuksen opettaminen

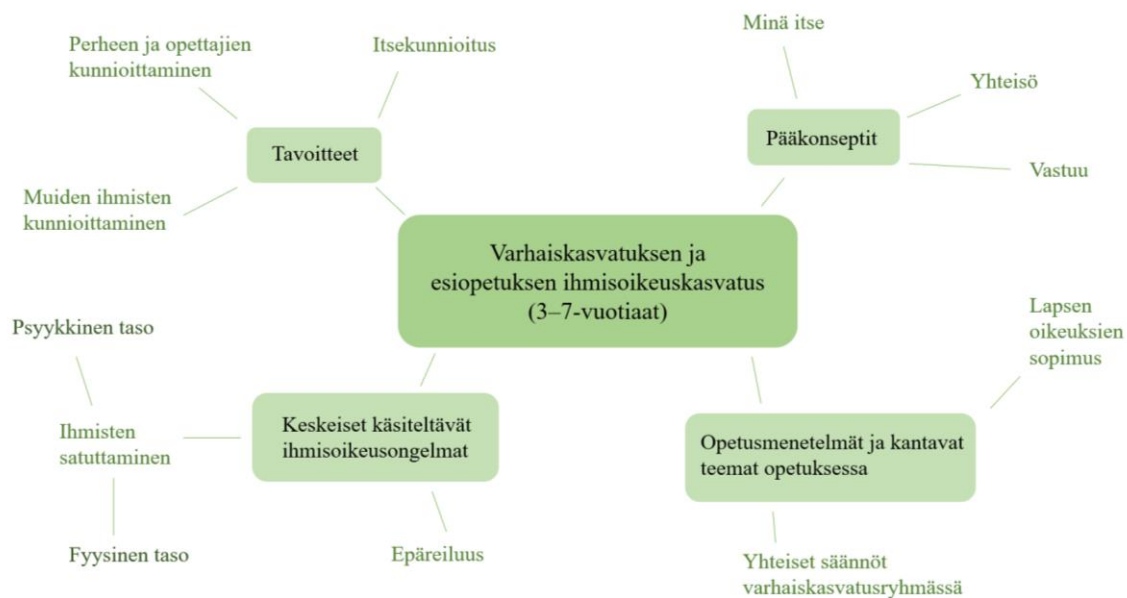
Koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden opettamisessa on paljon yhtymäkohtia tunne- ja turvakasvatuksen kanssa. Arjessa se näkyy esimerkiksi kaveritaidoissa, itsesäätelytaidoissa sekä omien tunteiden ja oikeuksien ymmärtämisessä. (Väestöliitto 2020a.) Tunne- ja turvakasvatuksen tavoitteena on edistää turvallista kasvua, tunne- ja turvataitojen vahvistaminen sekä kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäiseminen. Sen avulla pyritään ehkäisemään lapsen kohdistuvaa kaltoinkohtelua. Lapselle tunne- ja turvakasvatuksen tulisi antaa vahvistusta sosiaalisille taidoille, kohentaa itsetuntoa ja -luottamusta, parantaa tunnetaitoja ja lisätä lapsen tuntemusta omasta kehosta. Tunne- ja turvakasvatuksen tarkoitus on myös auttaa lasta tunnistamaan uhkaavia tilanteita sekä antaa valmiudet itsensä suojelemiseen. Tunne- ja turvataitojen opetuksen perustana on lapsen oikeudet. Myös esimerkiksi lastensuojelulaki ja varhaiskasvatussuunnitelma korostavat lapsen

oikeutta turvallisiin ihmissuhteisiin ja siten velvoittavat tunne- ja turvataitojen opettamiseen. (Lajunen, Andell ja Ylenius-Lehtonen 2019, 11, 13.)

Sosioemotionaalisen kehityksen kannalta Määttä ym. (2017, 5, 34–36) ovat tehneet laajan tilannekartoituksen varhaiskasvatuksessa tehtävästä sosioemotionaalisten taitojen tukemisesta. Kartoituksessa on toteutettu kyselyitä niin pohjoismaalaisilta asiantuntijoilta kuin suomalaisilta varhaiskasvattajilta maanlaajuisesti. Tutkimuksen tuloksena on saatu selville, että sosioemotionaalisten taitojen opetusmenetelmistä suosituimpia ovat erilaiset ohjelmat kuten Askeleittain- ja Ihmeelliset vuodet -ohjelmat. Näiden ohella suosituin sekä kolmanneksi suositelluin menetelmä on leikin, liikunnan ja musiikin hyödyntäminen. Myös kuva- ja lelumateriaaleja suositaan. Antilan (2015, 73) mukaan varhaiskasvattaja tekee tunnekasvatusta arjessa omalla esimerkillään. Hän näyttää, miten sanoittaa, ilmaista, hallita ja käsitellä tunteita. Varhaiskasvattaja opettaa omalla toiminnallaan myös arvoja kuten empaattisuutta ja sitä, miten toista ihmistä kohdellaan.

Arjen tilanteissa on kuitenkin muistettava, että lapsen ongelmanratkaisukyky ei ole sama opetustilanteessa kuin silloin, kun tilanne on päällä ja kun lapsi on tunteiden vallassa. Lapsi tarvitsee aikuisen tukea, ja hänen kykynsä käsitellä ja hallita tunteita kehittyvät vähitellen. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 26.) Antilan (2015, 54) mukaan tunnekasvatuksessa tulee huomioida lapsen kehitystaso. Pienille, 2–3-vuotiaille lapsille tunnetaitoja opetetaan suoraan sanoittamalla. Lapselle kerrotaan suoraan ja yksinkertaisesti, mitä saa tehdä ja mitä ei, ja miksi näin on. Esimerkiksi: ”Kaveria ei saa töniä, koska hänelle tulee siitä paha mieli.” (MML 2017c.)

Ihmisoikeuskasvatuksellisesta näkökulmasta opetukseen suositeltavia tavoitteita, opetusmenetelmiä ja käsiteltäviä teemoja on jäsennelty kuviossa 2. Yli kolmevuotiaiden kanssa tärkeimpinä tavoitteina on oman itsensä kunnioittamisen ohella muiden ihmisten kunnioitus, ja käsiteltävinä konkreettisina ihmisoikeusongelmina on ihmisen satuttaminen ja epäreiluus. Näitä opetetaan itsen, yhteisön ja vastuun kantamisen perspektiiveistä ja opetuksessa hyödynnetään oman varhaiskasvatusryhmän yhteisiä sääntöjä sekä YK:n Lapsen oikeuksien sopimusta. (Flowers 1998, Tibbittsin ja Fernekesin 2011, 7 mukaan.) Kantavat teemat ovat siis varmasti sellaisia, joita voi nähdä varhaiskasvatuksen arjessa.

Kuvio 2. Ihmisoikeuskasvatus varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa Flowersia (1998, Tibbittsin ja Fernekesin 2011, 7 mukaan) mukaillen

Ihmisoikeuskasvatuksen nähdään olevan taitoja, tietoa ja yksilön elämää muuttavaa motivaatiota lisäävää kasvatusta. Tämän takia ihmisoikeuskasvatuksessa suositetaan oppijälähtöisyyttä ja interaktiivisuutta. Näiden ohella muun muassa kokemus- ja aktiveettikeskeisyys, osallistuminen ja yhteinen dialogisuus sekä ongelmanratkaisu ovat merkittäviä pedagogisia perspektiivejä ihmisoikeuskasvatuksessa. (Asia-Pacific Regional Resource Center for Human Rights Education 2003, Tibbittsin ja Fernekesin 2011, 6 mukaan.)

5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN

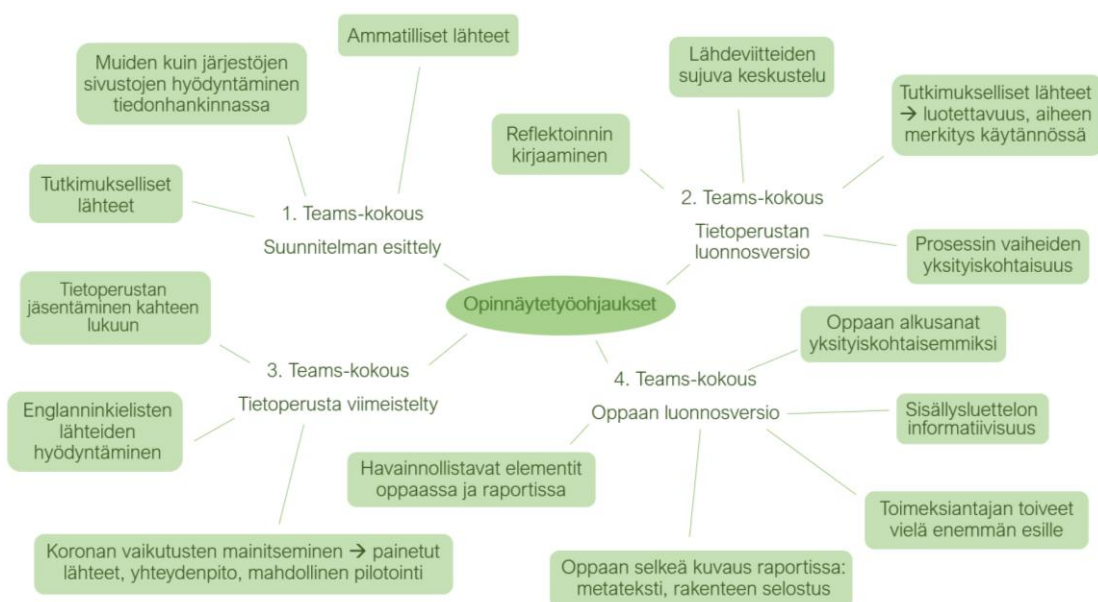
5.1 Toiminnallinen opinnäytetyö

Toiminnallinen opinnäytetyö on opinnäytetyön muoto, jossa opiskelija toteuttaa jonkinlaisen konkreettisen tuotoksen. Tuotos voi olla esimerkiksi opas, esite tai prosessikansio. Yksi toiminnallisen opinnäytetyön tunnuspiirre on se, että siinä prosessin eri vaiheisiin osallistuu eri toimijoita. Tuotoksen kehittämisprosessin vaiheet etenevät toimijoiden dialogisessa vuorovaikutuksessa. (Salonen 2013, 5–6.)

Olemme valinneet toteutustavaksemme toiminnallisen opinnäytetyön, koska haluamme lähestyä lasten oikeuksia toiminnallisesta näkökulmasta ja kehittää olemassa olevia toimintatapoja. Lisäksi haluamme tehdä konkreettisen tuotoksen. Opinnäytetyömme tuotoksena toteutetaan opas Kämpälämäen päiväkodin varhaiskasvattajien käyttöön. Oppaaseen kootaan eri menetelmiä, toimintamalleja ja harjoitteita auttamaan koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden opettamista varhaiskasvatuksessa. Oppaan sisältöä kootessa otetaan huomioon toimeksiantajan toiveet sekä toimintaympäristö, jossa opasta käytetään. Kämpälämäen päiväkodissa painotetaan kestävää kehitystä ja luontoa. Yksi toimeksiantajan toiveista on, että oppaan sisällössä huomioidaan päiväkodin jokapäiväiset luontoretket. Tämän lisäksi meitä on pyydetty huomioimaan lasten eri ikäryhmät. Itse haluamme lähestyä aihetta erityisesti draamakasvatuksen ja arjessa oppimisen näkökulmista.

5.2 Prosessin vaiheet

Opinnäytetyöprosessissa olemme hyödyntäneet spiraalimallia, jossa pysähdytään prosessin eri vaiheissa arvioimaan ja refleктоimaan tehtyä prosessia. Spiraalimallisissa reflektion ohella vuorovaikutus on olennainen osa prosessia. (Salonen 2013, 15.) Tällä tavalla pysytymme kesken prosessin kehittämään opinnäytetyötä pidemmälle, ja mahdollisesti muuttamaan suunnitelmaa, jotta valmiista työstä tulee eheä ja mahdollisimman hienosäädetty. Vuorovaikutuksellisuus näkyy opinnäytetyöprosessissamme siinä, että olemme arvioineet keskeneräistä työtä keskenämme opinnäytetyöparina sekä ohjaavan opettajan, vertaisopiskelijan ja toimeksiantajan kanssa. Olemme kirjanneet ylös kaikissa opinnäytetyöohjauksissa saamamme palautteet ja kehityskohdat ja koonneet niistä kuvion (Kuvio 3). Jokaisen neljän ohjaustuokion jälkeen olemme tehneet muutoksia palautteen perusteella. Koemme palautteen auttaneen meitä näkemään muun kuin aiheeseen syvemmin perehtyneen näkökulman, sillä erityisesti opasta kootessa ja prosessinvaiheita avatessa osa asioista saattaa vaikuttaa omaan silmään itsestäänselvyyksiltä.

Kuvio 3. Opinnäytetyöohjauksen palaute

Olemme pyrkineet opinnäytetyöprosessin aikana pitämään Skype-palavereja noin kerran viikossa, jotta pystyisimme reflektoimaan ja arvioimaan prosessinkulkua sekä kartoittamaan niitä asioita, joita tulisi vielä tehdä ja mitä pitäisi muuttaa tai kehittää. Alkuperäisen suunnitelmamme mukaan olisimme halunneet tavata aktiivisesti myös kasvokkain, mutta koronatilanteen takia olemme joutuneet välttämään lähitapaamisia. Koronavirus on vaikuttanut myös yhteydenpitoon toimeksiantajan kanssa. Tämä johtuu siitä, että koronatilanne on vaikuttanut ymmärrettävästi työelämän kiireisyyteen. Koska oma aikataulumme on ollut väljä, olemme pystyneet joustamaan toimeksiantajan aikataulujen mukaan.

Tiedonhankintavaiheessa olemme keskittyneet hakemaan teoretietoa koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden opettamisesta varhaiskasvatuksessa sekä sen merkityksestä lapsen hyvinvoinnille. Olemme hakeneet tietoa sekä painetuista että sähköisistä lähteistä. Painettujen lähteiden hankkiminen on ollut koronatilanteen ja siitä johtuneen kirjastojen sulkeutumisen takia haaste, minkä takia olemme hankkineet tietoa enemmän internetistä. Sähköisessä tiedonhaussa olemme käyttäneet hakusanoja "koskemattomuus", "itsemääräämisoikeus", "varhaiskasvatus", "bodily autonomy", "self-determination" ja "early childhood education", jotta saisimme tietoa niin suomenkielisiltä kuin englanninkielisiltä sivustoilta.

Englanninkielisten tutkimusten haku on tehty ensisijaisesti kahden tietopankin kautta, joista toinen on akateemisten tutkimusraporttien jakamiselle tarkoitettu Academia-sivusto ja toinen skandinaavisten tutkimusraporttien tietopankki Scandinavian research in early

childhood education and care -sivusto (Academia 2020; Danmarks Evalueringsinstitut, Skolverket & Utdanningsdirektoratet 2020). Englanninkielisten tutkimusten löytäminen aiheesta on ollut yllättävän haastavaa, sillä löytämämme itsemääräämisoikeuden teemaan liittyvät tutkimukset ja artikkelit ovat monesti käsitelleet itsemääräämisoikeuden toteutusta kehitysvammaisilla lapsilla.

Olemme hyödyntäneet oppaan kokoamisvaiheessa benchmarking-menetelmää toimintojen suunnittelussa. Benchmarking-käsite on prosessi ja työkalu, jonka avulla parannellaan kyseessä olevaa asiaa. Sitä voidaan hyödyntää esimerkiksi prosessien tai aktiviteettien kehittämiseen. Kulmala (1999) määrittelee, että benchmarking on prosessi, jonka tarkoituksena on laadun parantaminen parhailla mahdollisilla prosesseilla. Termin eri määritelmät eivät kuitenkaan poissulje toisiaan vaan ovat toisiaan täydentäviä. (Kyrö ja Kulmala 2004.) Oppaassa olevat toiminnot on muokattu olemassa olevista lähteistä työn aiheeseen sopiviksi.

Oppaan kansikuvan on toteuttanut Rori Vallinharju. Kansikuvaa on suunniteltu yhdessä Vallinharjun kanssa etäpalaverissa korona tilanteen vuoksi. Oppaan taiton on tehnyt Aino Kyllönen. Alkuperäisen suunnitelman mukaan olisimme halunneet, että Vallinharju kuvittaa koko oppaan, mutta aikataulutuksen takia olemme päätyneet yksinkertaisempaan kuvitukseen. Kuvitusta ja taittoa olemme alkaneet miettimään Vallinharjun kanssa jo opinnäytetyöprosessin suunnitteluvaiheessa, mutta varsinainen työstövaihe on alkanut oppaan kirjoitusvaiheen puolella välissä. Kuvitusta suunniteltaessa Vallinharjun kanssa on tullut esille mahdollisuus tehdä yhteistyötä toisen opiskelijan, Kyllösen, kanssa taiton suhteen, ja yhteistyö hänen kanssaan on alkanut oppaan kirjoitusvaiheen loppupuolella. Yhteistyön lopputuloksena oppaan kansikuvassa näkyy Kämpälämäen päiväkodin kantava periaate eli luonto, ja taitto pyrkii selkeyttämään oppaan luettavuutta. Oppaan värimaailma perustuu niin toimeksiantajan luontoteemaan kuin toimeksiantajan logoonkin. Kummallekin yhteistyökumppanille olemme antaneet erityismaininnat oppaassa.

Koska toimeksiantaja on antanut meille suunnitteluvaiheen palaverissa vapauden suunnitella oppaan sisältöä itsenäisesti, olemme pitäneet heihin yhteyttä enimmäkseen oppaan kokoamisvaiheen puolenvälin jälkeen. Yhteydenpito on tapahtunut puhelimitse, ja ennen oppaan viimeistelyvaihetta olemme pitäneet yhteisen palaverin päiväkodin tiloissa. Tässä palaverissa olemme saaneet toimeksiantajalta arvioinnin ja palautteen oppaan lähes valmiista versiosta. Arviointi ja palaute saatiin SWOT-analyysin muodossa.

Alkuperäisesti olisimme halunneet pilotoida oppaan Kämpälämäen päiväkodin lapsiryhmän kanssa siinä vaiheessa, kun opas on viimeistelyä vaille valmis ja siitä on saatu alustava SWOT-analyysi. Pilotoinnin tarkoituksena on nähdä, ovatko toiminnot

tarkoituksenmukaisia ja sopivia. Olisimme halunneet dokumentoida pilotoinnin valokuvamallalla, minkä olisimme ottaneet huomioon opinnäytetyön luotettavuutta ja eettisyyttä pohiessa suunnitelmavaiheessa. Kuitenkin vallitsevan koronatilanteen takia emme ole itse päässeet päiväkotiin tekemään pilotointia. Vaihtoehtoinen menetelmä pilotoinnille on tullut toimeksiantajan ideasta siitä, että työntekijät itse pilotoivat ja kokeilevat oppaan toimintoja lapsiryhmien kanssa. Tällä tavalla toimintaympäristö on autenttisempi, sillä varhaiskasvattajat ja lapset tuntevat jo toisensa. Pilotoinnista olemme saaneet myös erillisen kirjallisen palautteen. Pilotointia ei dokumentoida tämän enempää.

6 OPAS JA SEN SISÄLTÖ

6.1 Oppaan yleiskuva

Valitsimme oppaan nimeksi Minun käpälät, sinun tassut. Pyrimme valitsemaan nimen, joka kuvastaa kehotunnekasvatuksen teemoja ja samalla omia rajoja ja kehojen erilaisuutta. Halusimme myös, että nimi on toimeksiantajan luontoteeman mukainen.

Tekemämme oppaan on tarkoitus tukea itsemääräämisoikeuden ja koskemattomuuden opettamista varhaiskasvatuksessa. Oppaaseen on koottu opetusmateriaalia, joka käsittelee aihetta varhaiskasvatukseen sopivalla tavalla. Opas on jaettu seitsemään lukuun toimintojen tyylin perusteella. Nämä luvut ovat liikuntakasvatus, ilmaisulliset keinot, draamakasvatus, sadut, tunnekasvatus, arki ja turvataidot. Oppaassa huomioidaan oppimisen eri aloja mahdollisimman laajasti aina liikuntakasvatuksesta taidekasvatukseen. Myös arjen toiminnassa tapahtuva oppiminen sekä leikki on otettu huomioon. Kallialan ja Ruokosen (2009) mukaan lapsen eettiseen kasvuun vaikuttavat kirjaimellisten sääntöleikkien ohella myös mielikuvituksellisemmat toiminnat kuten musiikki, kuvataide ja liikuntaleikit, minkä takia olemme halunneet sisällyttää oppaaseen monipuolisen kirjon toimintavaihtoehtoja (Ruokonen 2017, 132).

Myös leikki on varhaiskasvatuksessa tärkeä työskentelymuoto. Leikin kautta lapsi pääsee oppimaan uutta itselleen luonnollisella ja mieluisalla tavalla, koska leikki tuottaa lapselle iloa ja mielihyvää. Oppimisen lisäksi leikki edistää lapsen kehitystä ja hyvinvointia sekä opettaa vuorovaikutus- ja ryhmätyöskentelytaitoja. Leikin maailmassa lapsi pääsee kokeilemaan ja harjoittelemaan uusia asioita ja vaikeitakin teemoja voi käsitellä turvallisesti. Leikin avulla lapsi myös hahmottaa ympäröivää maailmaa ja muodostaa käsitystä niin itsestään kuin muistakin ihmisistä. (Opetushallitus 2018, 38–39.) Näiden syiden takia olemme pyrkinneet sisällyttämään leikkejä oppaaseen mahdollisimman paljon.

Jokaisen aktiviteetin kohdalla kerrotaan yksinkertaisesti aktiviteetin nimi, tavoite, tarvittavat välineet, arvioitu kesto sekä aktiviteetin ohjeet sekä se. Mahdolliset variaatiot laitetaan aktiviteetin viereen. Jokaisen aktiviteetin alla mainitaan myös, onko aktiviteetti suunniteltu benchmarking-tyylillä vai meidän alkuperäinen ideamme, sekä mahdollinen lähde alkuperäiselle versiolle sen tekijän kreditoimiseksi.

Toimeksiantajan toiveena on, että opasta tehdessä otetaan huomioon Käpälämäen päiväkodin päivittäiset luontoretket sekä kestävä kehitys, joka on yksi päiväkodin arvoista (Käpälämäen päiväkodit 2020c). Kestävä kehitys on myös olennainen arvo ihmisoikeudelliselta näkökannalta, sillä sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys käsittävät muun muassa tasa-arvon, osallisuuden ja muiden kunnioittamisen arvot (Järvinen, Laine ja Hellman-

Suominen 2009, Peltoluhdan 2013, 22 mukaan). Haluamme edistää kestävän kehityksen periaatteen näkyvyyttä oppaassa niin ekologiselta kuin sosiaaliselta näkökannalta, minkä takia huomioimme erityisesti toimintaympäristön ja tarvittavat välineet oppaan aktiviteetteja valitessa. Pyrimme pitämään toiminnat sellaisina, joita voi tehdä sekä sisällä että ulkona ja joissa voi hyödyntää luonnon resursseja kuten käpyjä, keppejä tai kiviä. Luontokasvatuksen kautta voidaan saada aikaan turvallinen ilmapiiri, jossa ryhmän aito yhteistyö mahdollistuu (Nordström 2004, Peltoluhdan 2013, 23 mukaan). Opetushallituksen (2018, 47) mukaan lapsille kuuluu varhaiskasvatuksessa opettaa luonnon, kasvien ja eläimien kunnioittamista. Tämä näkyy esimerkiksi Tutkimusmatkailija-leikissä.

Toimintaa suunnitellessa otamme huomioon Koivusen ja Lehtisen (2015, 97) suosituksen tavoitteellisuuteen keskittymisestä: toimintaa ei tehdä toiminnan itsensä vaan päämäärän eli lapsen kasvun ja kehityksen edistämisen takia. Tavoitteita suunnitellessa tulee muistaa myös se, että lyhyen aikavälin tavoitteet pidetään konkreettisina ja saavutettavina (Koivunen ja Lehtinen 2015, 107).

Oppaassa huomioidaan eri ikäryhmät jakamalla aktiviteetit kolmeen kategoriaan, jotka on merkattu oppaaseen: alle 3-vuotiaille suunnatut, 3–4-vuotiaille suunnatut ja 5–6-vuotiaille suunnatut toiminnat. Valitsimme kyseiset ikäryhmät muun muassa sosiaalisten taitojen ja tunteiden kehityksen mukaan. Tunteet kehittyvät leikki-iässä, jolloin aikuisen apu tunteiden tunnistamisessa, sanoittamisessa ja nimeämisessä on merkittävää. Samoihin aikoihin eli noin 2,5–5-vuotiaana on lapsen herkkyykskausi sosiaaliselle kehitykselle. (Koivunen ja Lehtinen 2015, 135; Vienola 2017, 168.)

Mannerheimin Lastensuojeluliiton (2017c) mukaan 2–3-vuotiaalla lapsella sosiaalinen kehitys on alkuvaiheissa, joten muiden tunteiden huomioon ottaminen on vielä vaikeaa. Kerola ym. (2007) taas kertovat kaksivuotiaiden jo tuntevan muun muassa syyllisyyttä ja ylpeyttä sekä opettelevan kaverin lohduttamista, kun taas kolmevuotiaana empatiakyky sekä kyky kuvitella muiden tunteita alkaa kehittyä (Koivunen ja Lehtinen 2015, 146). Tässä iässä vuorovaikutukselliset leikit ovat vielä hankalia, mutta mielikuvituksella on tärkeä osa leikeissä ja oppimisessa (MLL 2017c).

4–5-vuotiaalla on jo kehittynyt myötätunnon osoittamisen ja muiden mielipiteiden huomioon ottamisen taidot, mutta joskus voi olla vaikeaa joustaa omasta mielipiteestä. Myös moraalikäsitys eli ymmärrys siitä, mikä on oikein ja mikä väärin, alkaa kehittyä viisivuotiailla. (MLL 2018.) Kerolan ym. mukaan nelivuotiaana lapsi osaa jo piilottaa tunteitaan, ja viisivuotias pystyy nimeämään itse omia tunteitaan (Koivunen ja Lehtinen 2015, 146). Näinä vuosina lapsi alkaa ymmärtämään yksinkertaisia sääntö- ja joukkueleikkejä, ja

mielikuvituksen ohella muun muassa roolileikit sekä erilaiset seikkailuradat ja rekvisiitat ovat mieluisia (Nurmi ym. 2009, Koivusen ja Lehtisen 2015, 146 mukaan; MLL 2018).

6.2 Aihealueet

Turvataidot

Olemme koonneet tähän lukuun tärkeimpiä turvakasvatuksen sisältöjä opinnäytetyömme teoriapohjasta. Turvakasvatuksen tarkoituksena on edistää lasten turvallista kasvua ja vahvistaa heidän turva- ja tunnetaitojaan. Tavoitteena on myös ehkäistä kiusaamista, häirintää ja väkivaltaa. Lapsen on tarkoitus saada turvataitokasvatuksesta lisää itsearvostusta ja vahvempi itsetunto, lisätä lapsen kehotuntemusta ja tietoisuutta itsemääräämiskeudesta sekä antaa lapselle välineet suojella itseään ja tunnistaa uhkaavat tilanteet. (Lajunen, Andell ja Ylenius-Lehtonen 2019, 11.) Myös väestöliitto suosittelee, että kehotunnekasvatuksesta tehtäisiin osa varhaiskasvatussuunnitelmia. Kehotunnekasvatus tarkoittaa seksuaali- ja turvakasvatusta, jotka sopivat pienten lasten tarpeisiin. (Väestöliitto 2020b.)

Lapset oppivat kosketuksesta jokapäiväisessä arjessa. Kaikki kosketus ja läheisyys opettaa lapselle, millä tavalla toisia tulee koskea. Kosketuksen pitää aina olla sellaista, johon on lupa, ja sen pitää tuntua hyvältä molempien mielestä. Kosketus ei saa olla salaisuus, eikä siitä saa jäädä paha mieli. Kaikilla on aina oikeus kieltäytyä kosketuksesta. Apua voi ja pitää aina pyytää, ja kaikki saavat kokea kosketuksen omalla tavallaan. On myös muistettava, että vaikka tietty kosketus tuntuisi mukavalta yhdellä kerralla, ei se tarkoita, että siihen on aina lupa. Hyvästäkin kosketuksesta saa kieltäytyä. (Cacciatore, Kauppinen ja Ingman-Friberg 2016, 95.)

Turvataidot voi sanana kuulostaa siltä, että niitä tarvitsisi vain vakavissa itsesuojelutilanteissa, mutta niitä saattaa joutua tarvitsemaan arjen tilanteissa ja muiden lasten kanssa leikkiessä: turvataidot antavat valmiudet kunnioittamaan niin omia kuin muiden kehoa ja tunteita sekä asettamaan rajoja. Vaikka turvataidot antavat valmiuksia toimimaan myös vaaratilanteissa, auttavat ne myös lapsen itsetunnon ja sosiaalisten taitojen kehityksessä. (Cacciatore, Kauppinen ja Ingman Friberg 2016, 106.)

Turvataidot-luku sisältää teoretietoa kehotuntemuksesta, hyvästä ja huonosta kosketuksesta sekä uimapukusäännöstä. Teorian yhteydessä on myös viitattu oppaan muihin harjoitteisiin, joiden avulla näitä sisältöjä voidaan opettaa. Luvussa on myös

itseluottamukseen ja -tuntemukseen liittyvä tehtävä, jossa on tarkoitus tunnistaa positiivisia asioita itsestään.

Arki

Tässä luvussa on arjen käytäntöihin tarkoitettuja työkaluja. Lapsi oppii suurimmaksi osin arjen tilanteissa ja jokapäiväisessä elämässä. Kasvattajan vastuulla on mahdollistaa lapsen omaehtoinen oppiminen arjessa tarjoamalla monipuolisia tilanteita opettamisen ja spontaanien kokemusten kautta. Kasvattajan on huolehdittava myös, että lapsi tietää ja ymmärtää rajat, joiden sisällä toimitaan. Rajat lisäävät selkeyttä ja turvallisuutta sekä turvallisuuden tunnetta. Rajat ymmärtävä, ja niitä kunnioittava lapsi voi luottaa myös muiden toimivan sovitulla tavalla. Lapsen oppiessa itsekontrollia hän alkaa myös kunnioittaa muita ihmisiä ja oppii positiivista vuorovaikutusta. (Koivunen ja Lehtinen 2015, 139–140.)

Tervehdystaulu on Maciasta (2020) mukaillen kehitetty arjen työkalu. Tervehdystaulu on lasten kanssa tehty taulu, johon on selkeästi merkitty erilaisia tervehtimisen muotoja, kuten halaaminen, kättely tai vilkuttaminen. Tästä taulusta lapsi saa näyttää, millä tavalla hän tahtoo tervehtiä toista. Taulua voidaan hyödyntää esimerkiksi päiväkodista kotiin lähdettäessä tai sinne tultaessa tai vaikka syntymäpäiväonnitteluissa. Olemme kehittäneet alkuperäistä mallia niin, että se tehdään yhdessä lasten kanssa. Näin lapset saavat vaikuttaa taulun sisältöön. Kehittelimme myös taulusta version, jota voi kuljettaa mukana.

Turvataulu eli yhteisten sääntöjen laatiminen ja niiden asettaminen näkyvään paikkaan on mahdollinen menetelmä edistää päiväkotiryhmän turvallista ilmapiiriä arjessa. Vienolan (2017, 172) mukaan turvasääntöjen laatiminen yhdessä lasten kanssa osallistaa lapsia ja tällä tavalla ottaa heidän mielipiteensä huomioon. Lisäksi sääntöjä on helpompi noudattaa, kun ne on päätetty yhdessä, sillä niiden laatiminen sitouttaa niissä kiinni pitämiseen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa tuodaan myös esille lapsen mielipiteiden huomioiminen sekä osallisuuden vahvistaminen antamalla lapselle mahdollisuuden vaikuttaa. Nämä kaksi voivat toteutua esimerkiksi siinä, että lapset osallistuvat toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen kasvattajien kanssa. Osallistuessa suunnitteluun lapset oppivat vuorovaikutustaitojen yhteydessä yhteisten sääntöjen merkityksestä. (Opetushallitus 2018, 26–27.) Tämän takia olemme halunneet sisällyttää yhteisten sääntöjen laatimisen oppaaseen. Turvataulua tehdessä lapset voi ottaa mukaan myös itse konkreettisen taulun askartelemiseen ja koristeluun.

Liikuntakasvatus

Liikuntakasvatuserässä on erilaisia liikunta leikkejä, joiden avulla voidaan tutkia koskemattomuuden ja itsemääräämisen teemoja. Liikunta on olennainen osa

varhaiskasvatuksen kokonaisuutta. Varhaiskasvatuksessa luodaan pohjaa lapsen terveellisille elämäntavoille, joihin kuuluu myös fyysinen aktiivisuus. Varhaiskasvatuksessa lasten pitää päästä tutustumaan liikunnan eri muotoihin ja kokemaan liikkumisen iloa. Fyysinen aktiivisuus on olennainen osa lapsen tervettä kasvua ja kehitystä, ja sillä on positiivinen vaikutus myös oppimiselle. (Opetushallitus 2018, 47–48.) Alle 8-vuotiaille lapsille suositellaan kolme tuntia liikuntaa päivässä. Päivittäisen liikunnan tulisi sisältää kevyttä ja raskasta liikuntaa sekä ulkoilua. Riittävä liikunta on erittäin tärkeää lapsen kasvulle ja kehitykselle ja ehkäisee elintason sairauksia. Liikunnan tulisi jakautua kodin ja varhaiskasvatuksen välille. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016.) Liikunnalliset toiminnot ovat hyväksi myös lapsen itsetunnolle, mikä edistää lapsen vuorovaikutustaitoja (Takala, Kokkonen ja Liukkonen 2009, Pönkö ja Sääkslahden 2017, 135 mukaan).

Mun alue -leikki on kehitetty Pihkalan, Puu Oksasen ja Lampisen (2013, 10) Stop-leikistä sekä Ahosen (2017, 184–185) Oma reviiri -leikistä. Kumpikin alkuperäisistä leikeistä on tarkoitettu omien ja muiden rajojen kunnioittamisen pohtimiseen konkreettisella esimerkillä, jossa lapsiparista toinen osapuoli pysyy paikallaan ja toinen lähestyy, kunnes paikallaan oleva pyytää pysähtymään siinä kohdassa, mitä lähemmäs ei haluaisi toisen tulevan keskustellessa. Olemme kehittäneet leikkejä eteenpäin niin, että aikuinen antaa lähestyvälle roolin eri kierroksilla, esimerkiksi oma vanhempi, päiväkodin aikuinen, paras ystävä tai tuntematon ihminen. Tällä tavalla voi lapsiryhmän kanssa pohtia, haluaako kaikkien ihmisten tulevan yhtä lähelle. Eri etäisyyksiä voi harjoitusta tehdessä merkitä lattiaan vaikkapa teipillä tai asfaltilla eri värisillä liiduilla konkretisoimaan sitä, että eri ihmisillä voi olla erikokoiset mukavuusalueet eri ihmisten kanssa.

Kehopalapeli on toiminta, joka on mukaelma Leikkipankin (2020) Ihminen ihmiseen -leikistä. Leikkiä on muutettu niin, että leikin alussa keskustellaan hyvästä kosketuksesta ja siitä, millaista se on. Ennen leikin alkua päätetään myös yhteiset säännöt kosketuksesta ja yhteisistä rajoista. Esimerkiksi voidaan sopia, mihin ei saa koskea ja millä tavalla saa koskea. Toimintaa on kehitetty eteenpäin niin, että lasten tulee pohtia yhdessä, millä tavalla ohjaajan antaman ohjeen voi tehdä niin, että kummallakin on mukavaa ja että siinä asennossa pystyy liikkumaan. Tämän jälkeen pari kokeilee liikkumista tässä asennossa. Tällä tavalla leikkiin tulee lisää liikuntaa. Samalla toimintaan tulee enemmän elementtejä, joissa lapsen tulee ottaa toisen mielipide ja tunteet huomioon sekä kunnioittaa niitä.

Tunnehipassa harjoitellaan tunteiden ilmaisemista ja tunnistamista. Tässä hippaleikissä hippalla ja hippaa karkuun juoksevilla on jokin määrätty tunnetila. Hipan saadessa toisen kiinni hän ”tartuttaa” oman tunteensa tähän. Kiinni jääneen voi pelastaa taputuksella

olalle, jolloin tunnetila palaa ennalleen. Hipasta voi tehdä eri variaatioita sen helpottamiseksi tai haastavuuden lisäämiseksi.

Ilmaisulliset keinot

Ruokosen (2017, 121) mukaan empatia ja samastuminen ovat ihmisenä ja ihmisyyteen kasvamisen kannalta keskeisiä taidekasvatuksen oppimisprosesseja. Tähän lukuun olemme koonneet harjoitteita, joissa lapset pääsevät kokeilemaan erilaisia ilmaisullisia keinoja. Olemme kehittäneet kaksi musiikkikasvatusta hyödyntävää leikkiä ja kaksi taidekasvatuksellista toimintaa.

Varhaiskasvatuksessa musiikkikasvatus tukee lapsen kokonaiskehitystä ja edistää lapsen edellytyksiä oppia. Lapselle musiikki toimii leikin ja fantasian tilana, jossa voi käsitellä tunnekokemuksia ja ajatteluprosesseja. Musiikki on työkalu, jolla voidaan avartaa lapsen maailman kuvaa ja tutustuttaa hänet uusiin asioihin. Lapsen musiikillinen ajattelu kehittyy musiikkileikkien, musiikin kuuntelun ja keksimisen avulla. (Ruokonen 2009, 22–23.)

Ruokonen (2017, 127) suosittelee muun muassa laululeikkejä, kehosoitinten sekä oikeiden soitinten hyödyntämistä, elävää musiikkia ja improvisaatiota sekä musiikkiliikunnan hyödyntämistä tunnekasvatuksessa. Tartumme elävän musiikin, kehosoitinten ja improvisaation konsepteihin, joista kehitämme kaksi toimintaa.

Ensimmäinen musiikkileikki on kehitetty Mannerheimin Lastensuojeluliiton (2017b, 25) Ääni ja viesti ristiriidassa -leikistä. Toimintaan tarvitsee erilaisia soittimia ja toimintaympäristönä voi toimia sisä- tai ulkotilat. Oikeiden soittimien käyttämisen sijaan voidaan keksiä omia soittimia luonnon resursseista. Esimerkiksi kepeistä saa rytmikapulat. Alkuperäisessä versiossa pohditaan, miltä kuulostavat erilaiset tunteet ja sanotaan tunteita kuvaavia lauseita siten, että puhujan ääni on sanojen kanssa ristiriidassa. Esimerkiksi lasten kanssa voidaan keksiä lause ”minä olen iloinen” ja miettiä, mikä on iloisen vastakohta. Kun on keksitty, että iloisen vastakohta on surullinen, voidaan lause sanoa vaikkapa esittäen itkevää. (MLL 2017b, 25.) Viemme ideaa pidemmälle ja musiikkikasvatuksellisempaan suuntaan yhdistämällä pohdintaan soittimet ja laulun. Toiminnassa lasten kanssa pohditaan yhdessä, mitä eri tunteita on ja miltä ne kuulostavat.

Toinen musiikkileikki yhdistää elävän musiikin ja kehosoitimet. Toiminnan tavoitteena on positiivisen kosketuksen opettaminen, muiden huomioiminen ja yhdessä työskentely. Aktiiviteetti aloitetaan valitsemalla soittaja tai soittajat sekä lapset, jotka toimivat ”soittimina”. ”Soittimet” saavat itse keksiä, millä tavalla he soivat, esimerkiksi taputtaen, tömistäen tai erilaisia ääniä suulla tehden. Äänimaailmalle ja itse improvisoitavalle kappaleelle voi keksiä jonkin teeman, kuten päiväkodin pihaleikki, metsän äänet tai kaupunkiympäristö.

Jokainen soitin lähtee päälle vain silloin, kun soittaja koskettaa hellästi sovittuun kehonosaan kuten pään päälle tai olalle, mikä ikinä onkaan lapsille mieluisa ja turvallisen oloinen. Tällä tavalla lapset pääsevät harjoittelemaan positiivista kosketusta ja toisen huomiointia.

Taiteellinen toiminta antaa lapselle mahdollisuuden ilmaista itseään ja jakaa kokemuksia muiden kanssa. Luovan itseilmaisun pedagogiikan teoreetikko Lowenfeldin mukaan luova ilmaisu on erittäin tärkeää lapsen yksilöllisen kehityksen kannalta. Hänen mielestään luova ilmaisu antaa lapselle välineet käsitellä sisäisiä impulsseja ja tämän kautta kehittää yksilön ja maailman välistä vuorovaikutusta. Nähdessään ja kokiessaan lapsen tuottamaa taidetta aikuinen saa mahdollisuuden nähdä lapsen ajatusmaailman uudella tavalla. Taideilmaisu onkin hyödyllinen työkalu ihmisoikeuskasvatukseen, koska sen avulla lasten kokemukset ja mielipiteet saadaan näkyviin. Taide toimii turvallisena välineenä tunteiden ja ajatusten välittämisessä lapselta aikuiselle. (Pääjoki 2017, 109.)

Oman kehon kortti on piirustustehtävä, jossa tutustutaan omaan kehoon ja mietitään kosketusta. Lapsi piirtää ensin ihmisestä kokovartalokuvan. Seuraavaksi kuvaan merkitään ne kohdat, joihin omasta mielestä toinen ei saa koskea. Sellaiset kohdat, joihin saa koskea merkitään eri värillä. Lopuksi lasten kanssa mietitään, mihin saa koskea ja mihin ei sekä sitä, kuka saa koskea. Onko esimerkiksi oman äidin kosketus erilainen kuin kaverin? Tehtävä on kehitetty Poikelan ja Paavilaisen (2016, 272–273) Yksityiset kehonosat ja yksityiset tilat sekä uimapukusääntö -aktiviteettia ja Väestöliiton uimapukusääntöä (2020c) mukailen. Lapsen on osattava tunnistaa ja nimetä kehonsa yksityiset alueet ja tiedettävä, miten niitä suojellaan. Lapsen pitää tietää, että hän itse päättää yksityisistä alueistaan, eikä kukaan saa katsoa tai koskea niitä ilman hänen lupaansa. (Väestöliitto 2020c.)

Tunteiden kuvakollaasi on askartelutehtävä, jossa harjoitellaan tunteiden tunnistamista ja nimeämistä. Alkuperäisessä versiossa eli Mannerheimin Lastensuojeluliiton (2017b, 23) Ilmeiden metsästys -leikissä toiminnassa kootaan tunnekuvia isolle kartongille ja kategorisoidaan samankaltaiset tunteet lähekkäin, mitä olemme vieneet eteenpäin lisäämällä yhteistä pohdintaa tunteista. Lapset kokoavat kollaasin lehdistä löydettyistä kuvista, joissa näkyy erilaisia tunteita. Lapsille muistutetaan, että myös negatiiviset tunteet ovat normaaleja ja niitä saa tuntea. Kun kollaasi on valmis, kasvattaja voi katsoa valmista teosta yhdessä lasten kanssa ja pohtia, mitä tunteita kollaasin kuvissa on ja miksi kuvien henkilöt voisivat tuntea näitä tunteita. Lasten kanssa on tärkeää puhua tunteista, jotta he ymmärtävät, että kaikkia tunteita saa tuntea ja että kaikki ihmiset tuntevat kaikkia tunteita (Antila, 2015, 63).

Draamakasvatus

Draama on entuudestaan tuttu toiselle meistä, joten halusimme hyödyntää omia vahvuuk-siamme opinnäytetyötä tehdessä. Ilmaisullisia opetuskeinoja oli myös toivottu toimeksian-tajan suunnalta. Draamakasvatusta on oppaassamme leikkien muodossa. Draama on yksi opetuksen muoto, jota voidaan hyödyntää monin tavoin. Draaman käyttö mahdollistaa vai-keidenkin asioiden käsittelyn turvallisella tavalla niin, että ne ovat riittävän kaukana omasta itsestä (Ahonen 2017, 128). Draamaa tehdessä voi oppia empatiaa, yhteistyötä sekä tunnistamaan ja käsittelemään tunteita. Tämä edistää sosiaalisen vuorovaikutuksen taitoja ja psyykkistä hyvinvointia. (Kotka 2011, 17.) Draaman käyttö sopii yli 3-vuotiaille lapsille, sillä roolin omaksuminen, kuvitteluleikit sekä dialogi ja vuorovaikutus toisten las-ten kanssa kehittyvät tässä iässä. (Helenius ja Korhonen 2017, 75.) Vienolan (2017, 177) mukaan varhaisvuosille sopivia menetelmiä ovat kirjat, laulut ja riimittelyt.

Kehonosa- ja tunnebingossa on tavoitteena tunnistaa ja nimetä kehonosia ja tunteita. Lei-kistä on kaksi variaatiota. Ensimmäinen on kehonosabingo, jossa etsitään ohjaajan ohjei-den mukaisesti kehonosia. Toisessa variaatiossa eli tunnebingossa taas liikutaan määrä-tyllä tunnetilalla. Tavoitteena on oppia yhdistämään ulkoiset merkit oikeisiin tunteisiin. Tunnebingoa ohjeistaessa kasvattajan kannattaa johdatella lapsia myös siihen, että tun-teet näkyvät koko kehossa: suuttunut ihminen voi tömistellä, surullinen ihminen laahustaa, iloinen hyppelehtiä. Olemme kehittäneet leikin Kolme nenää -leikkiä mukaillen (Luukkai-nen, Tulla, Saarinen 2017, 7). Alkuperäisessä versiossa keskitytään vain kehonosiin, mutta olemme lisänneet liikunnan muotoja ja tunteiden tunnistamista. Ohjeistusta on myös muutettu niin, että toista lasta ei ole pakko koskettaa, vaan riittää, että menee lähelle.

Tutkimusmatkailija on Toivasta (2009, 33–34) mukaillen kehittämämme roolileikki. Lei-kissä mennään lasten kanssa metsään ja kuvitellaan, että ollaan tutkimusmatkailijoita. Tutkimusmatkailijat keräävät metsästä ”näytteitä” eli kaikkea mitä metsästä löytyy. Lapsille ohjeistetaan, miten metsässä käyttäytytään ja miten kasveja kohdellaan. Heille kerrotaan, että kasvit ja puut ovat eläviä ja oksat ovat niiden käsiä. Sen takia niitä ei saa repiä eikä katkoa. Lapsille opetetaan siis toisen kehon kunnioittamista luontokasvatuksen ja rooli-noton kautta.

Tunneviesti-leikki on mukaelma tunnetusta Rikkinäinen puhelin -leikistä, jossa osallistu-jista koostuvan jonon yhdestä päästä lähtevä viesti kulkee jonon toiseen päähän kuis-kauksena. Olemme muokanneet leikkiä siten, että kuiskauksen sijaan lapselta toiselle kul-keva viesti on ilmeinen ja eleinen esitettävä pantomiimi jostain tunteesta. Tavoitteena on oppia lukemaan sanattomia signaaleja ja tunnistamaan tunteita ja kehonkieltä.

Sadut

Oppaassa on kolme satua, jotka käsittelevät koskemattomuutta ja itsemääräämisoikeutta eri näkökulmista. Sadut olemme keksineet itse yhtä lukuun ottamatta. Satu ”Keijun siivet” on sovitettu Sari Vennon ja Mika Launiksen kirjasta Peikönhäntä (2007). Kirja käsittelee itsemääräämisoikeutta ja ei-sanana käyttämistä. Muissa saduissa käsitellään muun muassa omien rajojen asettamista ja kosketuksesta keskustelua. Teemojen valinnassa on hyödynnetty opinnäytetyön teoriapohjaa. Sadut ovat tärkeä osa päiväkodin arkea, ja niillä on iso merkitys lapsille. Sadut ovat tehokas keino käsitellä vaikeita asioita. (Hämmäinen ja Mäki 2009, 52–53.) Satuja kootessa olemme ottaneet huomioon lasten ikätason ja sen, että satuja on niin alle 3-vuotiaille kuin sitä vanhemmillekin. Alle 3-vuotiaiden sadussa on selkeä juoni, jossa ilmenee ongelma, seuraus ja ratkaisu, koska tämän ikäisillä ongelmanratkaisukyky ja muiden tunteiden tunnistaminen on vielä hankalaa (Koivunen ja Lehtinen 2015, 146).

Vanhemmille lapsille suunnatuissa saduissa on mukana johdattelevia ja yhteiselle pohdinnalle tarkoitettuja kysymyksiä, joiden avulla voi ratkaista sadun pulman yhdessä. Vienolan (2017, 177) tekemässä selvityksessä varhaiskasvatuksen eettisten periaatteiden käytännön soveltamisesta tulokset osoittavat, että lasten oikeudenmukaisuus näkyy erityisesti pohdinnan kautta 3–5-vuotiailla. Pohdintaa ja oikeudenmukaisuutta voi opettaa muun muassa liioitelluilla tarinoilla ja huumorin kautta sekä kysymällä yksinkertaisia kysymyksiä esimerkiksi siitä, onko tarinan hahmo tehnyt oikein vai väärin. Myös Matthews (2005) kehottaa lasten kanssa keskusteluun ja pohdiskeluun. (Vienola 2017, 177.) Mannerheimin Lastensuojeluliitto (2017d) on Vienolan ja Matthewsinkin kanssa samaa mieltä vuorovaikutuksen ja keskustelun tärkeydestä yli 3-vuotiailla: sosiaaliselle kehitykselle tärkeää on humoristinen ja dialoginen lähtökohta opetuksessa.

Tunnekasvatus

Tunnekasvatuslukuun olemme koonneet harjoitteita, joissa opetellaan tunteiden nimeämistä ja ilmaisemista. Tunnetaidot ovat hyödyllinen työkalu itsetuntemukseen ja oman toiminnan säätelyyn. Tunteiden hallitseminen edellyttää niiden tunnistamista, ymmärtämistä ja nimeämistä, joten tätä taitoa on hyvä harjoitella jo varhain. Myös kunnioitusta ja toisen huomioon ottamista on opeteltava. (Dunn 2004, Keskikiurun, Rantasen ja Törmäsen 2020 mukaan.) Lapsen sosiaalis-emotionaalisten taitojen tukeminen on erittäin tärkeää, koska ne ovat yhteydessä hänen menestymiseensä niin varhaiskasvatuksessa ja koulussa kuin aikuisuudessakin. Tunnetaitoja voidaan opettaa varhaiskasvatuksessa osana jokapäiväistä arkea. (Kasvisto 2020.) Esimerkiksi leikkiessä lapset pystyvät esittämään ja

kokemaan erilaisia tunteita ja ilmaisemaan näitä tunteita rohkeasti, sillä leikissä he kokevat hallitsevansa tilannetta.

Tunnekasvatukseen voidaan myös yhdistää taidekasvatuksen menetelmiä. Tunnekasvatukseen suositellaan epäsuoria käsittelytapoja, koska siinä käsitellään yleensä herkkiä asioita. Esimerkiksi kirjat, laulut, näytelmät ja muut esteettiset käsittelytavat ovat hyviä. Epäsuora käsittelytapa mahdollistaa kasvatuksellisesti positiivisen ja hyveellisen käsittelytavan. Hyödyntämällä tällaisia työskentelymuotoja lapsi saa työkaluja luoviin ratkaisuihin. (Vienola 2017, 171.)

Ilmepiirissä on tarkoituksena harjoitella tunteiden tunnistamista. Leikkiä voidaan pohjustaa keskustelemalla lasten kanssa siitä, miltä tunteet tuntuvat ja näyttävät. Alle 3-vuotiaiden kanssa ilmepiiriä voi tehdä pelkästään yksinkertaisten ilmeiden matkimisena ja tunteiden nimeämisenä, jotta lapsi oppii yleisimpiä tunteita kuten iloinen, surullinen ja vihainen. Tehtävässä voi hyödyntää myös tunnekortteja, sillä kuvat toimivat hyvänä havainnollistajana ja tukevat puheen ymmärrystä (Suomen Mielenterveys ry 2020a, Papunet 2020).

Tunteiden peili on toinen tunteiden tunnistamiseen keskittyvä leikki. Leikki on muokattu Huovisen (2020) Peili pareittain -leikistä sekä Mannerheimin Lastensuojeluliiton (2017b, 23) Tutkitaan ilmeitä -leikistä. Nämä kaksi ideaa yhdistämällä lapset pääsevät harjoittelemaan tunteiden ilmaisemista. Tehtävää voi elävöittää antamalla eri tunnetiloja pienen tarinan muodossa tai kertomalla esimerkkitalanteen, jotta lapset samaistuisivat tunteeseen helpommin.

Tilannekuvien tulkintaa -tehtävässä yritetään tunnistaa tunteita tilannekuvista ja harjoitellaan ongelmanratkaisua. Olemme valinneet tämänkaltaisen tehtävän oppaaseen, sillä kehonkielen ja muunlaisten sanattomien viestien lukeminen on tärkeä osa sosiaalisia taitoja (Sandvik 2009, Kirveen ja Stoor-Grennerin 2010b, 50 mukaan). Tilannekuvien tulkinta asettaa lapsen tilanteeseen, jossa pitää miettiä muiden ihmisten tunteita ja ajatuksia, mikä edistää lapsen empatian sekä sosiaalisia taitoja (Kirves ja Stoor-Grenner 2010b, 50).

Pehmolelu-harjoituksessa mietitään koskemattomuutta ja kosketusta pehmolelun välityksellä. Pehmolelu mahdollistaa kosketuksesta puhumisen epäsuorasti, jolloin aiheesta puhumiselle on matalampi kynnys kuin silloin, kun kysytään lapselta itseltään omia kokemuksia (Vienola 2017, 171). Lapsilta voi kysyä esimerkiksi, millaisesta kosketuksesta lelu pitää, saavatko kaikki koskettaa sitä vai vain lapsi itse ja mihin osaan ei saa koskea.

7 POHDINTA

7.1 Opinnäytetyön arviointi

Olemme hyödyntäneet oppaan työstämisessä opinnäytetyönohjauksessa saamaamme palautetta. Olemme esimerkiksi kehittäneet oppaan ja opinnäytetyön raportin sisältöä selkeämpään ja lukijaystävällisempään muotoon saamamme palautteen pohjalta. Lisäksi olemme jatkuvasti arvioineet toistemme tuottamaa tekstiä ja näin kehittäneet sitä parempaan muotoon. Opinnäytetyön ohjaajan tuki ja palaute on vienyt työtämme sekä työskentelyämme parempaan suuntaan. Olemme saaneet ohjaajaltamme myös paljon kannustusta ja luottamusta siihen, että olemme tehneet hyvää jälkeä.

Opinnäytetyön työstäminen parityönä on ollut meille toimiva ja tuottava tapa työskennellä. Olemme saaneet tukea toistemme näkökulmista ja erilaisista lähestymistavoista. Olemme pystyneet myös hyödyntämään omia vahvuuksiamme ja erityisosaamistamme prosessin aikana. Esimerkiksi hyvä englannin kielen taito on tullut tarpeeseen tietoperustaa koottaessa. Myös kirjoitusvaiheessa molempien vahvuudet tukivat toisiaan. Yhteistyömme on ollut sujuvaa ja antoisaa.

Opinnäytetyön aihe on meille molemmille tärkeä, joten teorian etsiminen on ollut mielenkiintoista ja mielenkiintoa aiheeseen on vain kasvanut sitä mukaa, kun tietoa on lukenut lisää. Tutkimuksellisten lähteiden löytäminen on kuitenkin osoittautunut haastavaksi. Lisäksi kirjallisuuslähteisiin on ollut vaikeaa päästä käsiksi kirjastojen ollessa suljettuna koronatilanteen vuoksi. Korona on vaikuttanut myös aikatauluihin, työskentelymuotoihimme sekä toimeksiantajan kanssa tehtävään yhteistyöhön. Toimeksiantajalla on ollut toivottua vähemmän aikaa antaa palautetta työstämme, mutta heillä on ollut työhömmme luottamusta ja he ovat olleet tyytyväisiä tuloksiin.

Opinnäytetyömme työstäminen on sujunut hyvin sovitussa aikataulussa. Prosessin työstäminen on parantanut ymmärrystämme projektityöskentelystä. Olemme esimerkiksi paremmin ymmärtäneet hyvän ja kattavan teoriapohjan kokoamisen tärkeyden. Opasta on ollut helppo lähteä kokoamaan hyvän teorian tietämyksen turvin. Olemme myös oppineet aikatauluttamaan työskentelyämme opinnäytetyöprosessin aikana.

Yhteistyö LAB ammattikorkeakoulun Muotoiluinstituutin opiskelijoiden kanssa opinnäytetyöprosessin aikana on ollut meille ilo. On ollut hienoa päästä hyödyntämään omasta koulustamme löytyvää osaamista. Olemmekin ihmetelleet, miksei monialaista yhteistyötä hyödynnetä koulussamme enemmän, kun siihen on niin hyvät edellytykset. Muotoiluinstituutin opiskelijoiden ottaminen mukaan työhömmme on ollut myös hyvää verkostoitumisen harjoittamista.

Olemme tyytyväisiä työmme tuloksiin ja mielestämme koko prosessi on ollut antoisa ja onnistunut. Olemme saavuttaneet haluamamme tulokset aikataulussa pysyen, ja vaikka työ määrä on ollut välillä raskas, olemme oppineet ottamaan haasteet vastaan ja löytäneet tasapainon työn ja vapaa-ajan välillä.

7.2 Tuotoksen arviointi

Olemme tyytyväisiä valmiiseen tuotokseemme. Oppaassa on esitettyä kaikki sisällöt, jotka halusimme, ja siinä on hyödynnetty oppimisen eri osa-alueita. Olemme myös päässeet hyödyntämään omaa erityisosaamistamme oppaan sisältöä kootessa draamakasvatuksen muodossa.

Olemme pyrkineet tekemään oppaasta sellaisen, että siinä huomioidaan toimeksiantajan toimintaympäristö sekä toiveet ja tarpeet. Olemme antaneet toiminnoista eri vaihtoehtoja ja ottaneet huomioon esimerkiksi lasten ikäryhmät, toimintaympäristöt sekä toimintoihin tarvittavat välineet. Olimme opasta tehdessä huomioon, että se tulee varhaiskasvatuksen ammattilaisten käyttöön, joten pyrimme välttämään turhaa selittämistä ja neuvomista.

Toimeksiantajalta olemme saaneet palautetta oppaasta SWOT-analyysin muodossa. Renaultin (2020) mukaan SWOT-analyysissä tutkitaan ja etsitään yrityksen, projektin tai muun innovaation vahvuuksia (Strengths), heikkouksia (Weaknesses), mahdollisuuksia (Opportunities) ja uhkia (Threats). Kaiken kaikkiaan toimeksiantajan palaute on positiivista ja he ovat tyytyväisiä lopputulokseen. Olemme saaneet myös rakentavaa kritiikkiä, josta olemme myös itse samaa mieltä. SWOT-analyysi on avattuna taulukkomuodossa (Taulukko 1).

Taulukko 1. SWOT-analyysi

<p>Vahvuudet</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ulkoasu on siisti ja visuaalisesti miellyttävä • Selkeys ja siisteys tekee oppaasta helppolukuisen ja -käyttöisen • Leikkejä on monipuolisesti ja valinnanvaraa on paljon • Eri ikäryhmät on otettu huomioon, kuten toimeksiantaja toivoi • Varhaiskasvatussuunnitelma on otettu oppaan sisällössä huomioon 	<p>Heikkoudet</p> <ul style="list-style-type: none"> • Monissa toiminnoissa on paljon keskustelua, mikä voi olla etenkin pienten lasten kanssa haastavaa toteuttaa • Osa leikeistä on turhan haastavia varhaiskasvatusikäisille
<p>Mahdollisuudet</p> <ul style="list-style-type: none"> • Opas on hyvä pohja omille ideoille • Lapset saadaan oppaan avulla tietoiseksi aiheesta, ja sitä voi jatkoissa käsitellä heidän kanssaan helpommin 	<p>Uhat</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kasvattajasta riippuen aiheen käsittely voi jäädä suppeaksi pelkän oppaan pohjalta • Aihe on herkkä, joten kasvattajan on oltava tarkkana

SWOT-analyysin jälkeen sovimme toimeksiantajan kanssa oppaan pilotoinnista. Jo suunnitteluvaiheessa olimme sitä mieltä, että pilotointi on kannattava, sillä siitä saa käytännönläheisempää palautetta oppaasta ja sen toimivuudesta aidossa toimintaympäristössä. Keskusteltuamme toimeksiantajan kanssa kaikki osapuolet olivat sitä mieltä, että pilotointi on parempi tehdä toimeksiantajan toimesta, sillä silloin se on autenttisempi. Myös se, että pilotoinnin tekevät työntekijät, joille ryhmän lapset ovat tuttuja, tekee siitä lapsille miellyttävämmän ja turvallisemman kokemuksen kokeilla oppaan harjoituksia. Olemme saaneet pilotoinnista kirjallisen palautteen, joka suurimmalta osalta mukaili SWOT-analyysia. Käytännöllisestä näkökulmasta opas on selkeälukuinen ja helposti ymmärrettävissä, mutta joidenkin harjoitusten kohdalla ikäsuositusta tulisi miettiä uudelleen. Joidenkin tehtävien sisältö on liian haastavaa 3–4-vuotiaille erityisesti ohjeiden kannalta, ja osa harjoitteluista perustuu paljon keskusteluun, mihin tämän ikäisillä voi olla vaikea keskittyä.

7.3 Jatkokehitysideat

Vaikka olemme tyytyväisiä lopulliseen versioon, voisi opasta kehittää vielä eteenpäin. Koska emme saaneet alkuperäisen suunnitelman mukaisia kuvituksia havainnollistamaan oppaan toimintoja, voisi kuvituksen hankkiminen parantaa lukukokemusta ja ohjeiden ymmärrettävyyttä. Nämä olivat kuitenkin meille sellaisia kehittämiskohtia oppaassa, joihin meillä itsellämme ei ollut tarpeeksi osaamista kehittää opasta eteenpäin. Oppaassa voisi myös olla enemmän variaatioita toiminnoille.

Itse oppaan sisällön kannalta olemme pyrkineet lisäämään oppaaseen vaihtoehtoisia toteutusmenetelmiä toiminnoille, mutta niitäkin voisi olla enemmän. Lisäksi joissakin toiminnoissa tarvitaan tai on mahdollista hyödyntää tunnekortteja. Hyvänä kehittämisideana olisi suunnitella juuri oppaalle sopivat tunnekortit, jotta ne tulisivat samassa paketissa. Koska tunnekortteja on jo kuitenkin saatavilla useista eri lähteistä ja koska kuvitusta ei ollut mahdollista saada lopulliseen versioon, päädyimme jättämään tunnekortit pois tästä tuotoksesta. Oppaasta voisi olla myös mahdollista kehittää kouluikäisille lapsille sopiva versio. Osa oppaan leikeistä, esimerkiksi roolinottoharjoitukset, sopisivatkin paremmin hieman vanhemmille lapsille.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

8.1 Yhteenveto

Sosionomin toimenkuvaan kuuluu asiakkaan hyvinvoinnin edistäminen ja asiakkaan ihmisoikeuksien toteutumisen varmistaminen (Talentia 2017, 7, 12). Koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden teemat ovat siis vahvasti osa sosionomin työnkuvaa, vaikka nämä käsitteet eivät olisi esillä jokapäiväisessä arjessa. Myös varhaiskasvatuksen keskiössä ovat hyvinvoinnin lisääminen sekä lapsen tarpeet ja oppiminen (Opetushallitus 2018, 36).

Koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden teemat ovat näkyneet varhaiskasvatuksen opetuksessa ja tutkimuksissa, mutta tämän tiedon hankinta voi olla haastavaa aiheeseen perehtymättömälle henkilölle sillä aihetta käsitellään monella eri termillä. Tähän aiheeseen suoraan sopivia leikkejä ja harjoituksia on haastava löytää, minkä takia aiheesta tulisi keskustella enemmän, ja helposti saatavilla olevalle opetusmateriaalille on tarvetta. Tiedonhakuaiheessa ei myöskään löytynyt mitään tämän opinnäytetyön tuotoksen kaltaista opasta tai muuta materiaalia juuri tähän tarkoitukseen. Tällaisille työkaluille on siis kysyntää.

Omien rajojen suojeleminen ja muiden rajojen kunnioittaminen ovat ominaisuuksia, jotka edistävät sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja, ja siksi niistä on tärkeää oppia jo varhain. Koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden teemat ovat ajankohtaisia ja kaikille tärkeitä. Näiden aiheiden vaikutus hyvinvoinnille on ilmeinen, joten niiden sisällyttäminen varhaiskasvatukseen on perusteltua. Koskemattomuus ja itsemääräämisoikeus ovat isoja ja tärkeitä teemoja, mutta niitä voidaan käsitellä pienissä osissa ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaisilla tavoilla, niin että lasten ikä- ja kehitystaso on otettu huomioon. Monenlaisia opetusmenetelmiä on mahdollista soveltaa tähän tarkoitukseen.

Toimeksiantajalta saadun palautteen perusteella voi sanoa, että opas on onnistunut ja sen käyttäminen on helppoa. Oppaan sisältö vastaa myös toimeksiantajan toivomuksia. Pilotoinnissa ilmeni joitakin käytännön haasteita 3–4-vuotiaiden lasten kanssa, minkä takia jotkin oppaan harjoitteet voisivat sopia paremmin esimerkiksi kouluikäisille lapsille. Kaiken kaikkiaan kuitenkin on selvää, että tällaiselle oppaalle on tarvetta varhaiskasvatuksessa.

8.2 Luotettavuus ja eettisyys

Noudatimme Varhaiskasvatuslain (540/2018, 40§) salassapitovelvollisuutta, jonka mukaan lapsen henkilökohtaisia asioita kuten ominaisuuksia, tuen tarvetta ja tuen toteuttamista koskevat tiedot tulee pitää salassa. Opinnäytetyön kannalta tämä tarkoittaa sitä,

ettei opinnäytetyön raportissa tai valmiissa tuotoksessa ilmoiteta kenenkään lapsen henkilökohtaisia tietoja, vaan keskitytään itse toteutusprosessin ja tuotokseen liittyvän toiminnan kuvaukseen. Opinnäytetyön toteutus- ja pilotointivaiheessa saadut salassa pidettävät tiedot pysyvät siis meidän ja toimeksiantajan välisinä tietoina.

Opinnäytetyöprosessin aikana emme käsitelleet kenenkään henkilötietoja emmekä toteutaneet tutkimusta, jonka kohteena on ihminen. Jos opinnäytetyöhömmme kuuluva tutkimuksellinen osuus, kuten arviointivaiheen kysely, olisi kohdistunut alle 15-vuotiaisiin tai sisältäisi mahdollisuuden altistaa tutkimukseen osallistujat henkiseen tai fyysiselle turvallisuushalle, olisi meidän tullut pyytää eettinen ennakoarviointi tutkimuksesta. Eettiset ennakoarvioinnit suorittaa ihmistieteiden eettinen toimikunta. (TENK 2019, 16.) Arene ry:n (2020, 21, 26) mukaan eettisen ennakoarvioinnin lisäksi saattaa tarvita erillisen tutkimusluvan organisaatiolta, jos tutkimukseen osallistuvat henkilöt ovat kyseisen organisaation työntekijöitä tai jäseniä. Toimeksiantajan mukaan emme tarvitse organisaation puolesta tutkimuslupia opinnäytetyötämme varten.

Otimme huomioon yksityisyyden- ja tietosuojan myös muiden henkilötietojen kohdalla. Opinnäytetyön lopullisessa raportissa emme ole julkaisseet tarpeettomasti opinnäytetyöprosessiin osallistuneiden henkilöiden nimiä tai taustatietoja emmekä käsitelleet erityisiin henkilötietoryhmiin kuuluvien henkilöiden tietoja EU:n tietosuoja-asetuksen ja tietosuojalain mukaisesti (TENK 2019, 12–13; Arene ry 2020, 11.) Opinnäytetyön opasta kootessa pyysimme toimeksiantajalta Kämpälämäen päiväkodin logon kuvatiedostona, jotta se voidaan liittää oppaan sisäkanteen. Toimeksiantajan toiveesta sekä eettisiä periaatteita noudattaen hävitimme logot omilta tietokoneiltamme sekä kaikilta niiltä laitteilta, joilla niitä oli käsitelty opinnäytetyöprosessin aikana.

Opinnäytetyön kokoamisvaiheessa käytetyssä benchmarking-menetelmässä olemme käyttäneet niin kirjallisia kuin sähköisiä lähteitä erilaisiin leikkeihin ja aktiviteetteihin liittyen. Hyödynsimme näitä tarkasti valittuja aktiviteetteja ja kehitimme ja muokkasimme niitä eteenpäin oppaan tarkoitukseen sopiviksi, eli mikään toiminta ei ole suoraan kopioitu. Koska toiminnat ovat kuitenkin sellaisia, jotka pohjautuvat jo olemassa oleviin menetelmiin, on niiden sopivuus ja toimivuus luotettavia. Tätä olemme vahvistaneet vielä lähdeviittauksiin pohjautuvilla perusteluilla.

Lähteiden luotettavuuden kannalta varmistimme, että lähteet olivat ajankohtaisia eivätkä liian vanhoja. University of Georgian (2019) mukaan luotettavat lähteet välittävät hyvin argumentoitua ja todistettua teoriaa. Tällaisia lähteitä ovat muun muassa vertaisarvioidut tutkimukset ja artikkelit, tunnustettujen sanomalehtien tai alan ammattilaisten kirjoittamat artikkelit ja kirjat sekä joissakin tapauksissa sivustot ja blogit, mutta näiden kanssa tulee

olla lähdekriittinen. Hyödynsimme opinnäytetyöprosessin aikana muun muassa lakeja ja muita virallisia lähteitä kuten järjestöjen sivustoja.

Oppaan taittaja ja kuvituksen tekijä on mainittu sekä oppaassa että opinnäytetyössä, jotta he saavat ansaitsemansa tiedostuksen työpanoksestaan. Heidän kanssaan tehty työ on tuotu esille selkeästi.

LÄHTEET

- Academia. 2020. About. [viitattu 6.5.2020]. Saatavissa: <https://www.academia.edu/about>
- Ahonen, L. 2017. Vasun käyttöopas. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Alijoki, A. & Pihlaja, P. 2017. Pedagogiset rakenteet ja ratkaisut lasten erityisen tuen tarpeiden näkökulmasta. Teoksessa: Hujala, E. & Turja, L. (toim.). Varhaiskasvatuksen käsikirja. 4. painos. Jyväskylä: PS-Kustannus. 264–273.
- Antila, S-M. 2015. Lastentarhanopettajien käsityksiä emotionaalisesta työstä varhaiskasvatuksen muuttuvissa ympäristöissä. Tampereen yliopisto. Pro gradu -tutkielma. [viitattu 6.5.2020]. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/98339/GRADU-1451909277.pdf?sequence=1>
- Arene ry. 2020. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. PDF-tiedosto. [viitattu 23.3.2020]. Saatavissa: <http://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2020/AMMATTIKORKEAKOULU-JEN%20OPINN%C3%84YTET%C3%96IDEN%20EETTISET%20SUOSITUKSET%202020.pdf?t=1578480382>
- Danmarks Evalueringsinstitut, Skolverket & Utdanningsdirektoratet. 2020. Scandinavian research in early childhood education and care. [viitattu 6.5.2020]. Saatavissa: <https://www.nb-ecec.org/en>
- Forss, K. 2019. Omat rajat kannattavat. [viitattu 8.4.2020]. Saatavissa: https://www.lastenkuntoutus.net/saatio/blogi/omat_rajat_kannattavat.706.news
- Helenius, A. & Korhonen, R. 2017. Leikin ensi askeleita. Teoksessa: Hujala, E. & Turja, L. (toim.). Varhaiskasvatuksen käsikirja. 4. painos. Jyväskylä: PS-Kustannus. 67–76.
- Huovinen, H. 2020. Draamaharjoitteita lapsille. [viitattu 18.5.2020]. Saatavissa: http://www.kuati.fi/media/materials/o_1ad8anp231i6q100dp2h1s0kk6m11.pdf
- Hämmäinen, S. & Mäki, S. 2009. Satu ilahduttaa päiväkotilasta. Teoksessa: Mäki, S. Arvola, P. (toim.). Tarina tukee lasta. Opas lasten ja nuorten kirjallisuusterapiaan 2. Porvoo: WS Bookwell Oy. 50–76.
- Ihmisoikeudet.net. 2020. Ihmisoikeuskasvatus. [viitattu 13.4.2020]. Saatavissa: <https://ihmisoikeudet.net/ihmisoikeuskasvatus/>
- Jokinen, V. 2012. Lastentarhanopettajan pedagoginen vastuu lastentarhanopettajien ja lastenhoitajien käsittämänä. Tampereen yliopisto. Pro gradu -tutkielma. [viitattu

27.4.2020]. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/83648/gradu05970.pdf?sequence=1>

Julkisten ja hyvinvointialojen liitto JHL. 2016. Varhaiskasvatusalan ammattilaisen opas. [viitattu 3.4.2020]. Saatavissa: https://jhl250-fi-bin.directo.fi/@Bin/4511632dd237b3a4c7d3a8af8c67f8f4/1586263242/application/pdf/1061656/varhaiskasvatusalan_ammattilaisen_opas_jhl.pdf

Kasvusto. 2020. Tunnekasvatus. [viitattu 17.4.2020]. Saatavissa: <http://www.kasvusto.fi/kasvatuskoulutus/muut-kasvatuskoulutukset/tunnekasvatus/>

Keskikiuru, J. Rantanen, V. & Törmänen, I. 2020. Mitä tunnekasvatus on ja miksi se on tarpeellista? [viitattu 14.4.2020]. Saatavissa: <https://peda.net/p/virvarantanen/tunnekasvatus/mtt>

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010a. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan. [viitattu 28.4.2020]. Saatavissa: <https://dzmdrerwnq2zx.cloudfront.net/prod/2017/08/04185732/Kiusaamisen-ehk%C3%A4isy-varhaiskasvatuksessa-B5-www.pdf>

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010b. Kiusaavatko pienetkin lapset? Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan. [viitattu 14.4.2020]. Saatavissa: <https://dzmdrerwnq2zx.cloudfront.net/prod/2017/08/01174913/Kiusaavatko-pienetkin-lapset.pdf>

Koivunen, P. & Lehtinen, T. 2015. Kasvu kiikarissa: Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvatäjille. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kotka, R. 2011. Tarinat tunteiden tulkkina. Toiminnallisia ideoita satujen ja draaman maailmasta. PS-kustannus. Jyväskylä.

Kumpulainen, L. 2019. TUTKA. Päijät-Hämeen turvataitokasvatusmalli -hanke. [viitattu 7.4.2020]. Saatavissa: <http://phturvallisuusverkosto.pbworks.com/w/file/fetch/137081166/Tutkan%20esittely%2026.11.2019.pdf>

Kurtti, T. & Helander, M. 2016. Lapsiasiavaltuutetun lausunto YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen välikausikyselyyn. [viitattu 13.4.2020]. Saatavissa: http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2016/01/LAPS_lausunto_LOS_valikausiraportointi_28012016.pdf

Kyrö, P. & Kulmala, J. 2004. The roots and the content of benchmarking. [viitattu 28.5.2020]. Saatavissa: <https://metodix.fi/2014/05/19/kyro-the-roots-and-the-content-of-benchmarking/>

Käpälämäen Päiväkodit. 2020a. Käpälämäessä. [viitattu 18.3.2020]. Saatavissa: <https://www.kapalamaenpaivakodit.fi/>

Käpälämäen Päiväkodit. 2020b. Lahti Keskusta. [viitattu 18.3.2020]. Saatavissa: <https://www.kapalamaenpaivakodit.fi/lahti>

Käpälämäen Päiväkodit. 2020c. Keitä olemme. [viitattu 18.3.2020]. Saatavissa: <https://www.kapalamaenpaivakodit.fi/keita-olemme>

Lajunen, K., Andell, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2019. Tunne- ja turvataitoja lapsille. Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali. 2. painos. Helsinki. [viitattu 13.4.2020]. Saatavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126027/Tunne-%20ja%20turvataitoja%20lapsille_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lankinen, T. 2016. Lapsen ehdoilla, vanhemmat enemmän mukana. [viitattu 16.4.2020]. Saatavissa: <https://aikalainen.uta.fi/2016/05/30/lapsen-ehdoilla-vanhemmat-enemman-mukana/>

Lapsen oikeuksien viestinnän yhteistyöverkosto. 2020. Ihmisoikeuskasvatus. [viitattu 13.4.2020]. Saatavissa: <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus-turva-lasten-ihmisoikeudet/lapsen-oikeudet-osana-ihmisoikeuksia/ihmisoikeuskasvatus/>

Lastensuojelulaki 417/2007. [viitattu 18.3.2020]. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L1P4>

Leikkipankki. 2020. Ihminen ihmiseen. [viitattu 18.5.2020]. Saatavissa: <https://leikkipankki.leikkipäivä.fi/Leikit/Tiedot/449>

Luukkainen, P. Tulla, A. Saarinen, P. 2017. Teatterileikkejä alle kouluikäisille. Nuorisoseurat. [viitattu 22.5.2020]. Saatavissa: <https://nuorisoseurat.fi/wp-content/uploads/2017/09/teatterileikkipankki.pdf>

Macias, R. 2020. Morning Greeting Choices Signs for The Classroom. [viitattu 28.5.2020]. Saatavissa: <https://boxofideas.uk/morning-greeting-choices-signs/>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2017a. Lapsen tunteiden säätelyssä auttaminen. [viitattu 13.4.2020]. Saatavissa: <https://www.mll.fi/vanhemmille/tietoa-lapsiperheen-elamasta/paivakoti-ikaisen-lapsen-kaverisuhteet/lapsen-tunteiden-saatelyssa-auttaminen/>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2017b. Media varhaiskasvatuksessa. Tukea tunne- ja vuorovaikutustaitojen vahvistamiseen. 2. painos. Helsinki. [viitattu 13.4.2020]. Saatavissa: https://dzmdrerwnq2zx.cloudfront.net/prod/2017/06/28154551/media_varhaiskasvatuksessa_nettiin.pdf

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2017c. 2–3-vuotiaan sosiaalinen kehitys. [viitattu 28.4.2020]. Saatavissa: <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/2-3-v/2-3-vuotiaan-sosiaalinen-kehitys/>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2017d. 3–4-vuotiaan sosiaalinen kehitys. [viitattu 28.4.2020]. Saatavissa: <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/3-4-v/3-4-vuotiaan-sosiaalinen-kehitys/>

Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2018. 5–6-vuotiaan sosiaalinen kehitys. [viitattu 22.5.2020]. Saatavissa: <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/5-6-v/5-6-vuotiaan-sosiaalinen-kehitys/>

Määttä, S., Koivula, M., Huttunen, K., Paananen, M., Närhi, V., Savolainen, H. & Laakso, M-L. 2017. Lasten sosioemotionaalisten taitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa.

Papunet. 2020. Puhetta korvaava kommunikointi. [viitattu 22.5.2020]. Saatavissa: <http://papunet.net/tietoa/puhetta-korvaava-kommunikointi-eli-aac>

Raportit ja selvitykset 2017:17. [viitattu 30.4.2020]. Saatavissa: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/lasten_sosioemotionaalisten_taitojen_tukeminen_varhaiskasvatuksessa.pdf

Ojala, U. 2020. Opas lasten haastatteliijoille ja kuvaajille. Lastensuojelun keskusliitto. [viitattu 23.3.2020]. Saatavissa: https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Opas_lasten_haastatteliijoille_ja_kuvaajille.pdf

Opetushallitus 2020. Tunteesta tunteeseen -ihmismielen tarina kuvin ja sanoin. [viitattu 7.4.2020]. Saatavissa: <https://www.oph.fi/fi/oppimateriaali/tunteesta-tunteeseen-ohjaajan-opas/3-tunnetaitoja-oppii-harjoittelemalla>

Opetushallitus 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. [viitattu 3.4.2020]. Saatavissa: https://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf

Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2016. Lasten liikuntasuosituksat: vähintään kolme tuntia liikuntaa päivässä. [viitattu 20.5.2020]. Saatavissa: https://minedu.fi/artikkeli/-/asset_publisher/lasten-liikuntasuosituksat-vahintaan-kolme-tuntia-liikuntaa-paivassa

Papunet. 2020. Puhetta korvaava kommunikointi AAC. [viitattu 18.3.2020]. Saatavissa: <https://papunet.net/tietoa/puhetta-korvaava-kommunikointi-eli-aac>

- Peltoluhta, E-M. 2013. Tutkiva luontokasvatus lapsen osallisuuden lisääjänä. Lapin yliopisto. Pro gradu -tutkielma. [viitattu 15.5.2020]. Saatavissa: <https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/59655/Peltoluhta.Enni-Mari.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Pihkala, M., Puu Oksanen, P. & Lampinen, J. 2013. Mun rajat -opetusmateriaali. Amnesty International. [viitattu 7.4.2020]. Saatavissa: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/fran-tic/amnesty-fi/2014/04/MUN-RAJAT_TYOKIRJA_TA_lores-3.pdf
- Pohjolainen, T. 2020. Ruumiillinen koskemattomuus. Tieteen termipankki. [viitattu 7.4.2020]. Saatavissa: https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:ruumiillinen_koskemattomuus
- Pääjoki, T. 2017. Lasten taiteellinen toimijuus. Teoksessa: Hujala, E. & Turja, L. (toim.). Varhaiskasvatuksen käsikirja. 4. painos. Jyväskylä: PS-Kustannus. 109–121.
- Pönkkö, A. & Sääkslahti, A. 2017. Liikkuva lapsi. Teoksessa: Hujala, E. & Turja, L. (toim.). Varhaiskasvatuksen käsikirja. 4. painos. Jyväskylä: PS-Kustannus. 134–148.
- Renault, V. 2020. Section 14. SWOT Analysis: Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats. [viitattu 17.7.2020]. Saatavissa: <https://ctb.ku.edu/en/table-of-contents/assessment/assessing-community-needs-and-resources/swot-analysis/main>
- Ruokonen, I. 2017. Lasten taiteellinen toimijuus. Teoksessa: Hujala, E. & Turja, L. (toim.). Varhaiskasvatuksen käsikirja. 4. painos. Jyväskylä: PS-Kustannus. 121–135.
- Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Puheenvuoroja 72. Turun ammattikorkeakoulu. [viitattu 18.3.2020]. Saatavissa: <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522163738.pdf>
- Sajaniemi, N. Karila, K. Kola-Torvinen, P. Karjalainen, S. Tast. T. Mertala, P. Salomaa. S. Roos, P. Neitola. M. Rintakorpi. K. Paananen. M. Fonsén, E. Onnismaa, E. 2017. Nyt on pedagogiikan aika. Lastentarhanopettajaliitto. [viitattu 22.4.2020]. Saatavissa: <https://www.vol.fi/uploads/2018/10/31eded03-pedagogiikanaikajulkaisu-6.pdf>
- Salonen, K., Eloranta, S., Hautala, T. & Kinon, S. 2017. Kehittämistoiminta ja kehittämisen menetelmiä ammatillisessa korkeakoulutuksessa. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 108. [viitattu 23.3.2020]. Saatavissa: <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522166494.pdf>
- Scott, E. 2020. To teach young kids the concept of consent, focus on bodily autonomy. [viitattu 2.4.2020]. Saatavissa: <https://www.wif.org/2020/01/02/to-teach-young-kids-the-concept-of-consent-focus-on-bodily-autonomy/>

Seland, M., Hansen Sandseter, E. & Bratterud, Å. 2015. One- to three-year-old children's experience of subjective wellbeing in day care. *Contemporary Issues in Early Childhood*. Vol. 16(1). 70–83. [viitattu 6.5.2020]. Saatavissa: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1463949114567272>

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2018. Tasa-arvobarometri 2017. [viitattu 29.4.2020]. Saatavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160920/STM_08_2018_Tasa-arvobarometri%202017_net.pdf

Sumujärvi, S. 2006. Tutkimus Tampereen kaupungin varhaiskasvatuksen ydinprosessin arviointikohteesta – ”Lapsi ilmaisee toiveitaan”. Jyväskylän yliopisto. Pro gradu -tutkielma. [viitattu 21.4.2020]. Saatavissa: https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/18205/URN_NBN_fi_jyu-200761.pdf?sequence=1

Suomen Mielenterveys ry. 2020a. Tunnenallet. Mieli. [viitattu 22.5.2020]. Saatavissa: <https://mieli.fi/fi/tunnenallet>

Suomen Mielenterveys ry. 2020b. Tunnetaitojen perusteet. Mieli. [viitattu 21.4.2020]. Saatavissa: <https://mieli.fi/fi/mielenterveys/itsetuntemus/tunnetaidot/tunnetaitojen-perusteet>

Särkkä, S. 2012. Leikin ohjaamisen merkitys päiväkodinkasvatustyössä. Tampereen yliopisto. Pro gradu -tutkielma. [viitattu 23.4.2020]. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/83588/gradu05924.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2020. Turvataitokasvatus. [viitattu 12.5.2020]. Saatavissa: https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/vakivallan-ehkaisy/lapsiin-kohdistuva-vakivalta/turvataitokasvatus

Talentia. 2017. Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. [viitattu 7.4.2020]. Saatavissa: <https://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/>

TENK. 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. PDF-tiedosto. [viitattu 23.3.2020]. Saatavissa: https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarviointin_ohje_2019.pdf

Tibbitts, F. & Fernekes, W. R. 2011. Human Rights Education. Teoksessa: S. Totten & J. E. Pedersen (toim.). *Teaching and studying social issues: Major programs and approaches*. IAP Information Age Publishing. 87–117. [viitattu 6.5.2020]. Saatavissa: https://www.academia.edu/38786443/HUMAN_RIGHTS_EDUCATION

Unicef 2020. Lapsen oikeuksien sopimus. Sopimus lyhennettynä. [viitattu 19.3.2020].

Saatavissa: <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-lyhennettyna/>

University of Georgia. 2019. Finding Reliable Sources: What is a Reliable Source? [viitattu

23.3.2020]. Saatavissa: <https://guides.libs.uga.edu/reliability>

Varhaiskasvatuslaki 540/2018. [viitattu 18.3.2020]. Saatavissa: [https://www.fin-](https://www.fin-lex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540)

[lex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540](https://www.fin-lex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540)

Vienola, V. 2017. Varhaisvuosien eettinen kasvaminen ja oppiminen. Teoksessa: Hujala, E. & Turja, L. (toim.). Varhaiskasvatuksen käsikirja. 4. painos. Jyväskylä: PS-Kustannus. 158–177.

Väestöliitto. 2019. Turvataitokasvatusta kehitetään Päijät-Hämeessä. [viitattu 7.4.2020].

Saatavissa: <https://www.vaestoliitto.fi/?x27375=10540330>

Väestöliitto. 2020a. Kehotunnekasvatus. [viitattu 7.4.2020]. Saatavissa: [http://vaestoliitto-](http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/dd6c4b47947d58b639b78d1fe16e3841/1586787673/application/pdf/6640636/KEHOTUNNEKASVATUS.pdf)

[fi-bin.directo.fi/@Bin/dd6c4b47947d58b639b78d1fe16e3841/1586787673/application/pdf/6640636/KEHOTUNNEKASVATUS.pdf](http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/dd6c4b47947d58b639b78d1fe16e3841/1586787673/application/pdf/6640636/KEHOTUNNEKASVATUS.pdf)

Väestöliitto. 2020b. Kehotunnekasvatus mukaan varhaiskasvatussuunnitelmiin. [viitattu

7.4.2020]. Saatavissa: https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pien-ten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kehotunnekasvatus-mukaan-varhais/

Väestöliitto. 2020c. Turvataidot ja lapsen keho. [viitattu 7.4.2020]. Saatavissa: [http://vaes-](http://vaes-toliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/112603bfee3b07d8f3193aa76ad1b743/1586788142/application/pdf/6053282/Turvataidot%20ja%20lapsen%20keho.pdf)

[toliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/112603bfee3b07d8f3193aa76ad1b743/1586788142/application/pdf/6053282/Turvataidot%20ja%20lapsen%20keho.pdf](http://vaes-toliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/112603bfee3b07d8f3193aa76ad1b743/1586788142/application/pdf/6053282/Turvataidot%20ja%20lapsen%20keho.pdf)

Williams, P., Sheridan, S. & Sandberg, A. 2014. "Preschool – an arena for children's learning of social and cognitive knowledge". Early Years: An International Research Journal. Vol. 34(3). 226–240. [viitattu 11.5.2020]. Saatavissa:

<https://doi.org/10.1080/09575146.2013.872605>

YK:n lapsen oikeuksien komitea. 2005. Yleiskommentti nro 7. Lapsen oikeuksien täytän-

töönpano varhaislapsuudessa. [viitattu 13.4.2020]. Saatavissa: [http://lapsiasia.fi/wp-con-](http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_7_julkaisu.pdf)

[tent/uploads/2015/03/CRC_C_GC_7_julkaisu.pdf](http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_7_julkaisu.pdf)

LIITTEET

Liite 1. Minun käpälät, sinun tassut -opas

Minun käpälät, sinun tassut

Itsemääräämisoikeuden ja koskemattomuuden opettaminen varhaiskasvatuksessa

KÄPÄLÄMÄEN PÄIVÄKODIT

Lahti 2020

Teksti: Sanni Kilpiä ja Heini Rusanen

Kuvitus: Rori Vallinharju

Taitto: Aino Kyllönen

Sisälllys

Aluksi	4
Turvataidot	7
Hyvä ja huono kosketus	8
Kehontuntemus	10
Uimapukusääntö	11
Minä olen!	12
Arki	15
Tervehdystaulu	16
Turvataulu	17
Liikuntakasvatus	19
Mun alue -leikki	20
Kehopalapeli	21
Tunnehippa	22
Ilmaisulliset keinot	25
Tunteet ääninä	26
Kehokonsertti	27
Oman kehon kortti	28
Tunteiden kuvakollaasi	29
Draamakasvatus	31
Kehonosa- ja tunnebingo	32
Tutkimusmatkailijat	33
Tunneviesti	35
Sadut	37
Satu 1. Kalevi ja Helmi (vuorovaikutteinen satu)	38
Satu 2. Keijun siivet (avoin loppu -satu)	40
Satu 3. Hiekkalaatikolla	42
Tunnekasvatus	45
Ilmepiiri	46
Tunteiden peili	47
Tilannekuvien tulkintaa	48
Pehmolelu	49
Loppusanat	50
Lähteet	51

Aluksi

Tämä opas on tarkoitettu varhaiskasvatukseen itsemääräämisoikeuden ja koskemattomuuden opettamisen tukemiseen. Aihe on ajankohtainen ja tärkeä, eikä sen opettamista voi aloittaa liian varhain. Koskemattomuudella tarkoitetaan ruumiillista ja henkilökohtaista koskemattomuutta, joiden mukaan ketään ei saa koskea millään tavalla ilman lupaa (Pohjolainen 2020). Itsemääräämisoikeus taas antaa Talentian (2017, 12) mukaan jokaiselle mahdollisuuden kuulla omaan elämäänsä vaikuttavista vaihtoehdoista sekä tehdä valintoja omaan elämäänsä liittyen.

Olemme koonneet tähän oppaaseen opetusmateriaalia, joka käsittelee aihetta varhaiskasvatusikäiselle sopivilla tavoilla. Toiminnot on jaettu teemoittain omiin lukuihinsa. Turvataidot-luvussa on ensin tietoa turvakasvatuksessa opetettavista teemoista ja viimeisenä yksi harjoitus. Kaikkia oppaan toimintoja ei ole tarkoitus tehdä jokaisen ryhmän kanssa, vaan varhaiskasvattaja voi poimia omalle ryhmälle sopivat kokonaisuudet.

Jokaisessa luvussa toiminnan alkuun on koottu seuraavat tiedot: toiminnan tarkoitus, tarvittavat välineet, toimintaympäristö sekä arvioitu kesto. Tämän on tarkoitus helpottaa toiminnan valmistelua. Toiminnot ovat myös jaoteltu eri ikäryhmille sopiviksi. Ne ovat jaettu alle 3-vuotiaille suunnattuihin, 3–4-vuotiaille suunnattuihin ja 5–6-vuotiaille suunnattuihin toimintoihin. Alle 3-vuotiaille suunnattuja ohjeita on enimmäkseen arjen luvussa, sillä sen ikäisille

lapsille oppaan teemoja on suositeltavaa käsitellä arjen tilanteissa kuten leikeissä sanoittamalla ja kasvattajan esimerkin kautta.

Vaikka oppaassa painotetaankin koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden teemoja, haluamme harjoitteissa kannustaa myös positiiviseen ja hellään kosketukseen. Kaikkien mielestä mukava kosketus on osa vuorovaikutusta ja auttaa lasta tuntemaan olonsa hyväksytyksi ja välitetyksi. (Laru, Riihonen ja Cacciatore 2016, 121.)

Käpälämäen päiväkodin toimintaympäristö ja luontokasvatus on oppaassa pyritty huomioimaan toimintaympäristöjen ja tarvikkeiden osalta.

Opas on tehty osana opinnäytetyötämme, sillä halusimme tukea näin merkittävän aiheen opetusta sekä oppia lähemmin aiheesta. Toivomme, että oppaasta on hyötyä teille.

Illoisia oppimisen hetkiä toivottaen,

Sanni Kilpiä ja Heini Rusanen

Hyvä ja huono kosketus

Lapsen tulee tietää, että on olemassa hyvää ja huonoa kosketusta. Hänen pitää myös osata koskettaa toista oikein ja erottaa hyvä ja huono kosketus toisistaan. Lapselle voi kertoa kosketuksesta seuraavia asioita esimerkiksi tilannekuvien tarkastelulla tai pehmoeläimiä hyödyntäen (ks. Tilannekuvien tulkintaa- ja Pehmolelu-toiminnot). Myös tunnekortteja voi hyödyntää hyvän ja huonon kosketuksen opetuksessa.

HYVÄ KOSKETUS

HUONO KOSKETUS

On pelottavaa, satuttaa tai suututtaa

On sellaista, johon ei ole annettu lupaa

On sellaista, josta jää paha mieli

On sellaista, jossa kieltäytymiseen ei ole annettu mahdollisuutta

(Väestöliitto 2020b ja Cacciatore, Kauppinen ja Ingman-Friberg 2016, 95 mukailten.)

Hellä ja turvallinen kosketus on tärkeää lapsen kehitykselle ja itsetunnolle. Hyvän kosketuksen ja sanattomien viestien kuten hymyn avulla voi kertoa lapselle tämän olevan tärkeä ja hyvä juuri sellaisena kuin on.

(Laru, Riihonen ja Cacciatore 2016, 121.)

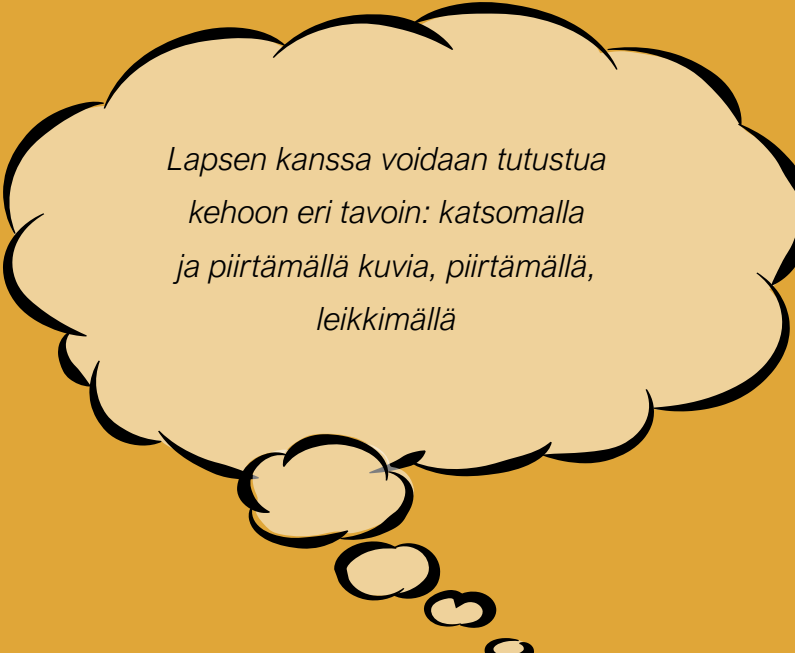
Kehontuntemus

Olennaista on, että...

- lapsi osaa nimetä ja tunnistaa kehon eri osat
- kaikista kehon osista saa puhua
- kaikki kehon osat ovat hyviä, ja asenne niitä kohtaan on positiivinen
- lapsi tietää, että on olemassa monenlaisia kehoja ja ne ovat kaikki yhtä hyviä
- lapsi tietää, miten omasta kehosta pidetään huolta
- lapsi arvostaa omaa kehoa
- lapsi kunnioittaa omaa ja toisten kehoa.

(Väestöliitto 2020a; Väestöliitto 2020b.)

Tärkeää on, että lapsi kokee, että kaikesta kehoon ja seksuaalisuuteen liittyvästä saa kysyä. Lapsen pitää voida kääntyä turvallisen aikuisen puoleen kaikissa huolissa. Aikuisen asenne lapsen kysymyksiin on positiivinen. Lapselle on opetettava, että hänellä on aina oikeus olla turvassa ja sanoa ”ei”. Myös yksityisyydestä on hyvä puhua niin hyvien tapojen kuin jokaiselle kuuluvan oikeuden näkökulmasta. (Väestöliitto 2020a.)

Lapsen kanssa voidaan tutustua kehoon eri tavoin: katsomalla ja piirtämällä kuvia, piirtämällä, leikkimällä

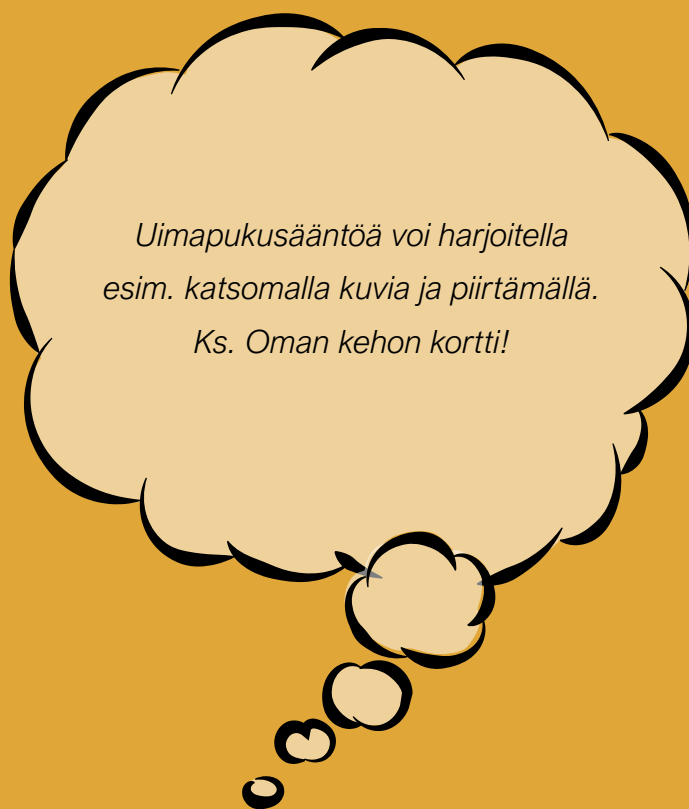

Uimapukusääntö

Lapselle opetetaan kehon yksityisistä alueista seuraavia teemoja:

- Uimapuvun alle jäävät kehon alueet ovat yksityisiä.
- Yksityiset alueet ovat arvokkaita ja erityisiä ja niitä on osattava suojata.
- Kukaan ei saa koskea niitä, puhua niistä, tai katsoa niitä ilman sinun lupaasi.
- Sinä määrääät itse näistä alueista.
- Jos joku rikkoo uimapukusääntöä, pitää sanoa ei.
- Toisten yksityisiä alueita saa katsoa tai koskea vain, jos molemmat suostuvat siihen.

(Väestöliitto 2020b ja Cacciatore, Kauppinen ja Ingman-Friberg 2016, 96.)

Minä olen!

Tarkoitus: Itsetuntemuksen ja luottamuksen vahvistaminen, hyvän näkeminen itsessä

Tarvikkeet: Paperia ja kyniä

Toimintaympäristö: Sisätilat

Arvioitu kesto: 15 minuuttia

3–4-vuotiaille ja 5–6-vuotiaille

Lapset piirtävät kuvan itsestään ja ympärille asioita, joista pitää itsessään/asioita, jossa on hyvä. Voi piirtää tai kirjoittaa. Pienetkin asiat ovat huomaamisen arvoisia, esim. ”osaan odottaa omaa vuoroa”, ”minulla on kiva hymy”. Lasten kanssa keskustellaan ennen piirtämistä siitä, millaisia eri osaamisen muotoja on ja missä kaikessa voi olla hyvä. Joku toinen on hyvä numeroissa, toinen liikunnallinen ja kolmas on reilu kaveri. Lopuksi kaverit saavat ehdottaa ideoita toisen kuvaan.

Lajusen, Andellin ja Ylenius-Lehtosen (2019, 43) Huomaa hyvä itsessäsi -tehtävää mukaillen

*Lisää turvallisuustehtäviä: Lajunen, Andell ja Ylenius-Lehtonen.
2019. Tunne- ja turvataitoja
lapsille (ks.Lähteet)*

Tervehdystaulu

Tarkoitus: Itsemääräämisoikeuden tukeminen

Tarvikkeet: Askartelutarvikkeet

Toimintaympäristö: Sisä- tai ulkotilat

Kaiken ikäisille

Tervehdystaulu on arjen apuväline, jonka avulla lapsi saa itse päättää miten häntä tervehditään esimerkiksi aamulla päiväkotiin tullessa. Tauluun on merkitty selkeästi erilaisia tervehtimisen muotoja kuten halaus, ylävitonen, vilkutus jne. Taulusta lapsi saa valita itselleen hyvän tuntuksen tavan tervehtiä aikuista. Taulun voi askarrella yhdessä lasten kanssa ja sopia, mitkä tervehtimisen muodot tauluun laitetaan. Taulua voi hyödyntää esim. aamutervehdyksessä, syntymäpäiväonnittelussa tai kotiinlähdössä.

Maciasin (2020) tervehdysvalintataulua mukailen

Taulusta voi tehdä kannettavan version, jota voi kuljettaa mukana myös ulkona.

Turvataulu

Tarkoitus: Yhteisten sääntöjen pohtiminen, turvallisuuden tunteen vahvistaminen

Tarvikkeet: Askarteluvälineet

Toimintaympäristö: Sisätilat

Arvioitu kesto: 15–25 minuuttia, voi jakaa monelle opetuskerralle

Kaiken ikäisille

Jotta kaikkien mielipiteet ja ajatukset tulisivat kuuluviin, voidaan yhteisiä sääntöjä miettiä ryhmänä tekemällä turvataulu. Näin lapsilla on myös parempi motivaatio sitoutua sääntöihin. Turvataulu on vapaamuotoinen teos, johon kootaan turvallisuutta ja hyvinvointia edistävät säännöt selkeään muotoon kaikkien näkyville. Turvataulu suunnitellaan ja askarrellaan yhdessä lasten kanssa. Valmis teos asetetaan näkyvään paikkaan toimintaympäristössä. (Vienola 2017, 172–173.) Turvataulun tekemistä voi pohjustaa etukäteen miettimällä sääntöjä yhteisellä hetkellä (esim. aamu- tai päiväpiiri.)

Sääntöjen kuvittaminen ja niiden asettaminen näkyville toimintaympäristöön edistää turvallisuutta muistuttamalla kaikkia yhteisistä säännöistä (Alijoki & Pihlaja 2017, 271–272).

Liikuntakasvatus

Mun alue -leikki

Tarkoitus: Omien ja muiden rajojen ymmärtäminen ja kunnioittaminen

Tarvikkeet: Mahdollisesti teippiä rajojen merkkaukseen (vaihtoehtoisesti myös katuliidut tai keppi, jos toiminta tehdään ulkona asfaltilla tai hiekalla)

Toimintaympäristö: Avoin sisä- tai ulkotila

Arvioitu kesto: 5–30 minuuttia

3–4-vuotiaille sekä 5–6-vuotiaille

Jaetaan lapset pareihin. Parista toinen menee seisomaan kauemmaksi ja toinen lähestyy askel askeleelta. Paikallaan oleva sanoo ”seis”, kun pari on sillä etäisyydellä, jota lähemmäksi ei halua toisen tulevan keskustellessa. Vaihdetaan rooleja. Harjoituksen voi kerrata erilaisilla rooleilla: kuvitellaan, että lähestyvä ihminen on oma äiti tai isä, päiväkodin aikuinen, paras kaveri tai tuntematon ihminen. Muka-vuusalueen voi merkata lattiaan esimerkiksi teipillä, jotta eri roolien mahdollisia eroja etäisyyksissä voi vertailla keskustellessa. Ulkona voi käyttää katuliituja tai piirtää kepillä hiekkaan.

Yhdessä pohdittavia kysymyksiä harjoituksen aikana tai jälkeen: Uskallatko päästää toisen henkilön lähemmäs kuin toisen? Onko kaikilla samankokoinen mukavuus-alue? Olisitko itse voinut mennä kaveria lähemmäs, vaikka hän sanoi ”seis”?

Pihkalan, Puu Oksasen ja Lampisen (2013, 10) Stop-leikkiä ja Ahosen (2017, 184–185) Oma reviiri -leikkiä mukaillen

Kehopalapeli

Tarkoitus: Hyvän kosketuksen opettelu, toisen mielipiteen huomiointi ja kunnioittaminen, ongelmanratkaisu

Tarvikkeet: -

Toimintaympäristö: Avoin sisä- tai ulkotila

Arvioitu kesto: 5–10 minuuttia

3–4-vuotiaille sekä 5–6-vuotiaille

Pari ottaa itselleen tilaa ja seisoo aluksi vastakkain. Ohjaaja antaa ohjeita kuten ”ranne mahaan”. Tällöin parin pitää asettaa oma ranne vasten toisen mahaa niin, että kummallakin on hyvä olla ja että siinä asennossa pystyy liikkumaan. Pari lähtee liikkumaan ympäri tilaa tässä asennossa. Hetken päästä ohjaaja voi antaa uudet ohjeet. Toiminnan ohjeita antaessa ohjaajan kannattaa pohtia lasten kanssa, millaista on hyvä kosketus. Voidaan sopia yhteiset koskemisen säännöt: Millainen kosketus on mukava yhdessä leikkiessä? Onko joitakin kehon osia, joita ei haluta leikkiin mukaan?

Leikkipankin (2020) Ihminen ihmiseen -leikkiä mukaillen

Tunnehippa

Tarkoitus: Tunteiden tunnistamisen ja ilmaisemisen harjoittelu

Tarvikkeet: -

Toimintaympäristö: Avoin sisä- tai ulkotila

Arvioitu kesto: 5–10 minuuttia

3–4-vuotiaille sekä 5-6-vuotiaille

Hippaleikki, jossa yksi tai useampi hippa/kiinniottaja kerrallaan. Leikin alussa sovi-
taan kaksi tunnetta: yksi hipalle ja toinen karkuun juokseville. Esim. Hippa on suru ja
karkuun juoksijat ovat ilo. Hippa juoksee surullisesti ja toiset iloisesti. Jos hippa saa
kiinni, pitää tällöin jäädä paikoilleen surullisen näköisenä. Kiinni jääneen voi pelastaa
taputtamalla olalle, jollain tunnetila palaa ennalleen. Helpompi variaatio on, että
tunnetila tarvitsee pitää vain kiinnijääneenä.

Tunteet ääninä

Tarkoitus: Tunteiden tunnistaminen ja nimeäminen

Tarvikkeet: Erilaisia soittimia tai luonnon resurssit

Toimintaympäristö: Sisätilat, mutta pienempiä soittimia kuten kapuloita, triangeleita ja guiroja voi viedä myös ulos

Arvioitu kesto: 15–20 minuuttia

3–4-vuotiaille sekä 5–6-vuotiaille

Toiminnassa lasten kanssa pohditaan yhdessä, mitä eri tunteita on ja miltä ne kuulostavat esimerkiksi omalla äänellä tai eri soittimilla. Mietitään yhdessä myös, vaikuttaako äänen voimakkuus siihen, minkälaiselta tunteelta joku ääni kuulostaa. Voidaan miettiä myös adjektiiveja: mitä tunnetta kimeä ääni kuvastaa? Entä möreä, hiljainen tai värisevä? Aiheen kanssa voi myös hassutella ja pohtia, miltä kuulostaa sanoa ”olen iloinen” vaikka surullisella, vihaisella tai pelkävällä äänellä. Tunnesanoja kannattaa vaihdella variaatioksi. Soittimien sijaan voidaan hyödyntää luonnossa keppejä kapuloina, pikkukiviä käsien välissä rytmimunana tai vertailla jalkojen töminää nurmikolla ja soralla.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton (2017, 25) Ääni ja viesti ristiriidassa -leikkiä mukaillen

Kehokonsertti

Tarkoitus: Positiivisen kosketuksen opettaminen, muiden huomioi-
minen ja yhdessä työskentely

Tarvikkeet: -

Toimintaympäristö: Sisä- tai ulkotilat

Arvioitu kesto: 15–20 minuuttia

5–6-vuotiaille

Aloitetaan valitsemalla soittaja tai soittajat sekä lapset, jotka toimivat ”soittimina”. ”Soittimet” saavat itse keksiä, millä tavalla he soivat, esimerkiksi taputtaen, tömistäen tai erilaisia ääniä suulla tehden. Äänimaailmalle voi keksiä jonkin teeman, kuten päiväkodin pihaleikki, metsän äänet tai kaupunkiympäristö. Jokainen soitin lähtee päälle vain silloin, kun soittaja koskettaa hellästi sovittuun kehonosaan kuten pään päälle tai olalle, mikä ikinä onkaan lapsille mieluisa ja turvallisen oloinen.

Oman kehon kortti

Tarkoitus: Itsemääräämisoikeuden opettaminen, muiden kehojen kunnioittaminen, oman kehon tunteminen

Tarvikkeet: Paperia, eri värisiä kyniä, mahdollisesti tussitaulu tai muu, johon aikuinen voi tehdä mallin

Toimintaympäristö: Sisätilat

Arvioitu kesto: 15 minuuttia

3–4-vuotiaille ja 5–6-vuotiaille

Tehtävää voi alustaa keskustelulla siitä, kuinka jokaisella on oma keho ja kuinka jokainen saa itse päättää omasta kehostaan. Lasten kanssa voi myös pohtia, millälaisia kosketuksia on olemassa (esimerkiksi paijaus, halaus, kättely, lyönti), kuka saa koskea ja millä tavalla.

Jokaiselle lapselle annetaan paperi, jolle lapset piirtävät ihmisen kokovartalokuvana. Lapset merkkavat oman mielipiteensä mukaan kohdat, mihin ei halua, että muut koskevat. Kuvaan merkataan eri värillä myös ne kohdat, joihin saa koskea. Lopuksi mietitään yhdessä, mihin saa ja ei saa koskea. Onko esimerkiksi kaverin kosketus samanlainen kuin oman äidin tai isän? Samalla kerrataan uimapukusääntö: uimapuvun alla olevat kehonosat ovat sellaisia, joista lapsi saa määrätä itse. Niihin ei saa koskea eikä niitä saa katsoa ilman lapsen lupaa ja jos siitä tulee epämukava tai turvaton olo.

Poikelan ja Paavilaisen (2016, 272–273) Yksityiset kehonosat ja yksityiset tilat sekä uimapukusääntö -aktiviteettia ja Väestöliiton (2020) uimapukusääntöä mukailten

Tunteiden kuvakollaasi

Tarkoitus: Tunteiden tunnistaminen ja nimeäminen, muiden huomioiminen

Tarvikkeet: Aikakausi- ja sanomalehtiä, saksia, liimaa, kaksi isoa kartonkia

Toimintaympäristö: Sisätilat

Arvioitu kesto: 15–20 minuuttia

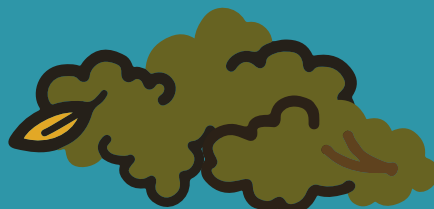
3–4-vuotiaille ja 5–6-vuotiaille

Lasten kanssa etsitään lehdistä kuvia erilaisista ilmeistä. Kuvat leikataan irti ja liimataan kahdelle kartongille. Toiselle kartongille tulevat ”negatiiviset” tunteet ja toiseen ”positiiviset”. Valmiin teoksen voi laittaa esille ja sitä voi hyödyntää arjessa tai ope-
tusmateriaalina. Lasten kanssa voi keskustella tunteista ja siitä, miltä ne näyttävät. Lapsille on hyvä muistuttaa, että myös ”negatiivisia” tunteita saa tuntea ja näyttää ja että ne ovat normaaleja.

Kuvien etsinnän jälkeen kasvattaja voi katsoa kuvia lasten kanssa yhdessä ja kysellä lapsilta, mitä tunteita kuvissa on ja miksi kuvan henkilöt voisivat tuntea kyseisiä tunteita.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton (2017, 23) Ilmeiden metsästys -tehtävää mukailen

Kehonosa- ja tunnebingo

Tarkoitus: Kehonosien ja tunteiden tunnistaminen ja nimeäminen

Tarvikkeet: -

Toimintaympäristö: Sisä- tai ulkotilat

Kesto: 5–10 minuuttia

3–4-vuotiaille ja 5–6-vuotiaille

Versio 1, Kehonosat:

Lapset liikkuvat tilassa musiikin soidessa. Kun musiikki pysähtyy, ohjaaja huutaa jonkin kehonosan ja numeron, esimerkiksi ”kolme kättä”. Lasten pitää tällöin haakeutua ryhmiin niin, että kolme kättä on vastakkain. Kun musiikki jatkuu, lähdetään taas liikkeelle. Samaa toistetaan. Leikissä voi myös käyttää eri liikkumisen muotoja kuten kävely, juokseminen, hiipiminen, hyppiminen. Ennen leikin alkua lasten kanssa voidaan yhdessä sopia, ettei ole pakko koskettaa toista, jos ei halua. Tämän sijaan riittää, että tuo oman käden lähelle toisen kättä.

Versio 2, Tunteet:

Lapset liikkuvat tilassa. Ohjaaja huutaa jonkin tunnetilan, kuten ”vihainen” ja lapsien täytyy silloin liikkua vihaisesti. Ohjaaja voi antaa ohjeita kuten ”missä osassa kehoa tunne tuntuu” tai ”miltä naama näyttää vihaisena”. Hetken päästä annetaan uusi tunnetila. Ohjaajan kannattaa myös ohjeistaa, miten tunteet näkyvät kehossa (suuttunut ihminen voi tömistellä jne.).

Luukkasen, Tullan ja Saarisen (2017, 7) Kolme nenää -leikkiä mukaillen

Tutkimusmatkailijat

Tarkoitus: Toisen tilan kunnioittamisen harjoittelu

Tarvikkeet: Astioita, joihin kerätä lasten löydökset, pilli

Toimintaympäristö: Ulkotilat

Arvioitu kesto: 5–10 minuuttia

3–4-vuotiaille sekä 5-6-vuotiaille

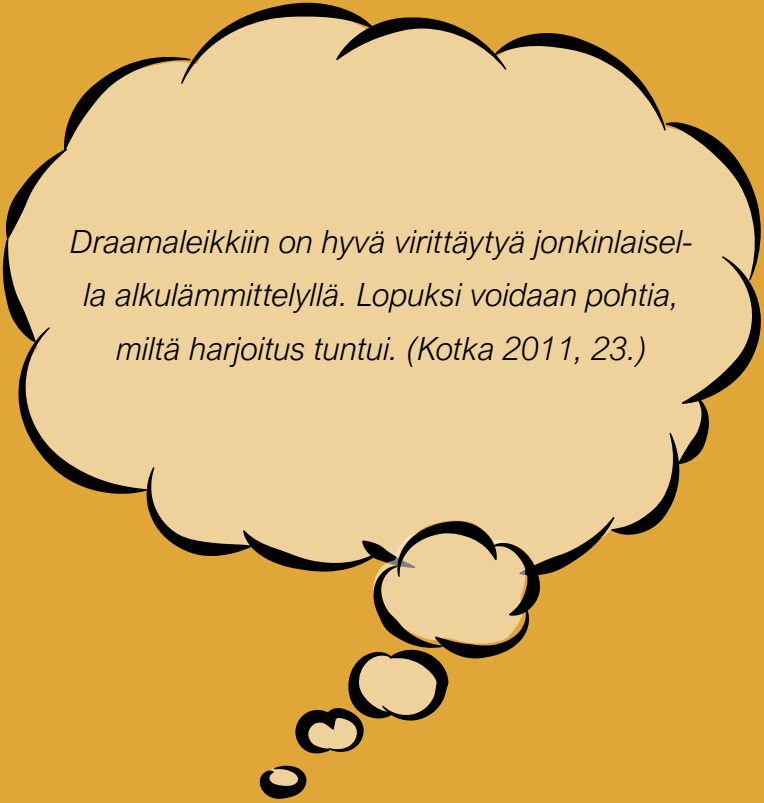

Tässä leikissä mennään luontoon ja leikitään tutkimusmatkailijoita. Tutkimusmatkailijan tarkoitus on kerätä ”näytteitä” (kaikkea mitä metsästä löytyy). Lasten kanssa sovitaan mitä saa kerätä ja mitä ei. (Esim. pudonneita oksia saa ottaa, mutta oksia ei saa katkaista elävästä puusta/pensaasta.) Lapsille kerrotaan, että metsä on eläinten ja kasvien koti ja sitä pitää kunnioittaa. Puut ja kasvit ovat eläviä, oksat ovat niiden käsiä jne. Siksi niitä ei saa repiä. (Haluaisitko sinä, että joku repisi sinua kädestä?) Metsässä toimitaan kunnioittavasti.

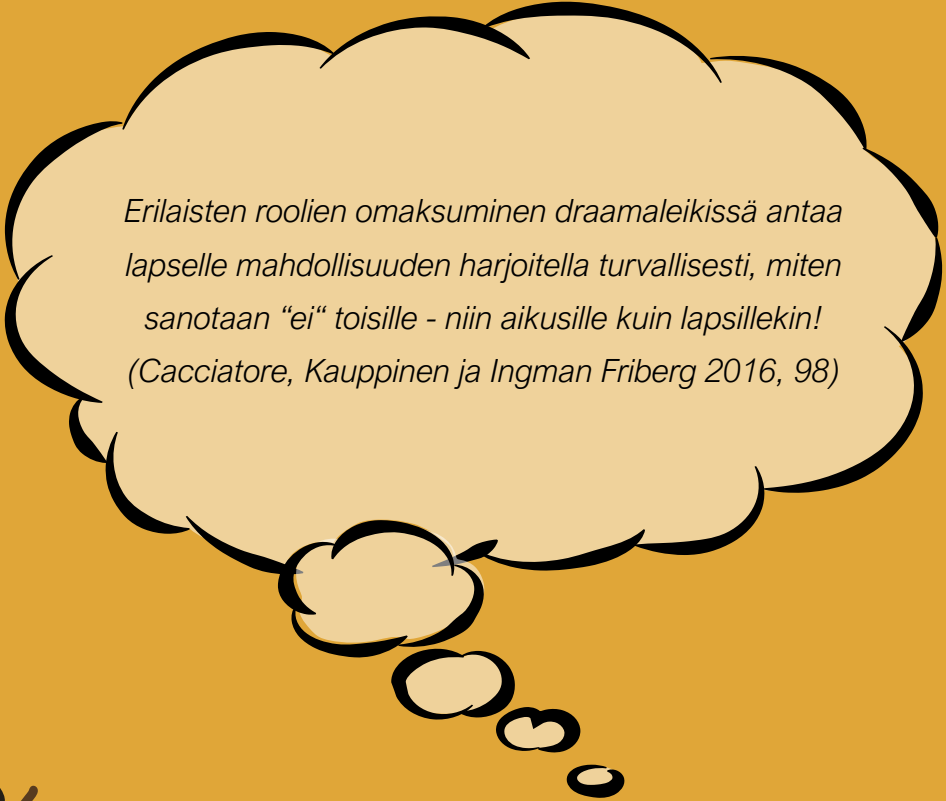
Leikkiä voi elävöittää myös keksimällä jonkin ”vihollisen”, jota pitää varoa. Metsässä voi esimerkiksi asua peikko. Jos peikko herää, täytyy tällöin jähmettyä paikalleen tai piiloutua sovitulla tavalla. Peikon merkki voi olla esim. puhallus pilliin.

Leikkiä voi pohjustaa tutustumalla lasten kanssa seikkailija/tutkimusmatkailijateemaan. Leikistä voi tehdä oman variaation ryhmän mielenkiintojen pohjalta. Lasten löydöksiä voidaan hyödyntää vaikkapa askarteluprojektissa.

Toivasen (2009, 33–34) draamaleikkejä mukaillen

Draamaleikkiin on hyvä virittäytyä jonkinlaisella alkulämmittelyllä. Lopuksi voidaan pohtia, miltä harjoitus tuntui. (Kotka 2011, 23.)

Erilaisten roolien omaksuminen draamaleikissä antaa lapselle mahdollisuuden harjoitella turvallisesti, miten sanotaan "ei" toisille - niin aikuisille kuin lapsillekin! (Cacciatore, Kauppinen ja Ingman Friberg 2016, 98)

Tunneviesti

Tarkoitus: Tunteiden tunnistaminen ja nimeäminen, sanattoman viestin tulkitseminen

Tarvikkeet: -

Toimintaympäristö: Sisä- tai ulkotilat

Arvioitu kesto: 5 minuuttia

3–4-vuotiaille sekä 5–6-vuotiaille

Lapset jaetaan kahteen joukkueeseen, jos lapsia on paljon, tai sitten kaikki ovat yhdessä jonossa. Jonon alkupäässä olevalle annetaan tunnetila, jota hänen pitää esittää koko keholla ja naamalla seuraavalle jonossa olevalle. Ääntä ei saa pitää. Tunneviestin päästessä jonon loppupäähän viimeinen lapsi arvaa ääneen, mikä tunne on kyseessä. Jonon ensimmäinen siirtyy viimeiseksi ja leikki alkaa alusta uudella tunteella.

Rikkinäinen puhelin -peliä mukaillen

Sadut

Satu 1. Kalevi ja Helmi (vuorovaikutteinen satu)

Tarkoitus: Omista rajoista ja kosketuksesta keskusteleminen

Tarvikkeet: Kaksi käsinukkea tai lelua

Toimintaympäristö: Suljettu sisätila

Arvioitu kesto: 15 minuuttia

3–4-vuotiaille ja 5–6-vuotiaille

Ohjaaja voi esittää sadun kahdella eläinhahmolla. Sadun pysähtyessä keskustelun ajaksi, hahmot voivat odottaa vaikkapa ohjaajan polvella. Lasten kanssa voi sadun jälkeen keskustella siitä, millaisesta kosketuksesta he pitävät (halaus, silittäminen, pusut jne.). Onko tilanteita, joissa ei halua koskettaa? Saavatko kaikki koskettaa samalla tavalla? (Scott 2020.)

Kalevi-koira on surullinen, koska hänen lempilelunsa on mennyt rikki. Kalevin ystävä Helmi-kissa tulee paikalle.

Helmi: *"Miksi sinä olet surullinen?"*

Kalevi: *"Minun lempipalloni meni rikki"*

Helmi: *"Voi, sepä harmi"*

Helmi haluaisi lohduttaa Kalevia.

KYSY LAPSILTA: Mitä Helmi voisi tehdä?

Katsotaan mitä Helmi tekee.

Helmi ajattelee, että halaus varmasti piristäisi Kalevia. Helmille siitä ainakin tulee aina parempi mieli. Mutta auttaisiko se Kalevia?

KYSY LAPSILTA: Mistä Helmi voi tietää, haluaako Kalevi halata? Mitä jos hän ei halua halata?

Helmi: *"Lohduttaisiko sinua halaus?"*

Kalevi: *"Kiitos, Helmi, se varmaan auttaisi"*

Ystävykset halaavat.

Helmi: *"Tule, saat leikkiä minun lankakerälläni"*

Kalevi: *"Minulla on jo vähän parempi mieli"*

Helmi ja Kalevi poistuvat.

Vaihtoestoisesti lopun voi muuttaa niin, että Kalevi ei halua halata. Tällöin Helmi voi kysyä, mitä Kalevi haluaa sen sijaan tehdä

Kysymyksiä ja pohdittavaa lasten kanssa: Miksi joku ei haluaisi halata, vaikka onkin kaveri? Aina ei tarvitse olla syytä siihen, ettei halua halausta tai muuta fyysistä kontaktia. Ei tarvitse tulla paha mieli siitä, että toinen ei halua fyysistä kontaktia: vika ei ole sinussa.

Satu 2. Keijun siivet (avoin loppu -satu)

Tarkoitus: Omien rajojen miettiminen. ”Ei”-sanan merkityksen pohtiminen.

Tarvikkeet: Hahmot, joilla esittää tarina. Piirustustarvikkeet kaikille osallistuville lapsille.

Toimintaympäristö: Suljettu sisätila

Arvioitu kesto: 20 minuuttia

3–4-vuotiaille ja 5–6-vuotiaille

Ohjaaja kertoo lapsille tarinan. Tarinan voi lukea kirjasta, esittää käsinukeilla tai leluilla tai vaikka nukketeatterina. Tarinan loppu jää auki. Tarinan jälkeen lapset saavat piirtää tarinalle lopun. Eri lopetusvariaatioista voidaan keskustella, kun kaikki ovat valmiita. Vaihtoehtoisesti hyvää lopetusta voidaan miettiä suoraan yhdessä keskustellen. (Mäki 2009, 87 mukaillen.) Avoimen lopun avulla lapsille ei anneta suoraan vastauksia, vaan heidän pitää miettiä itse, mikä kehittää heidän ongelmanratkaisutaitojaan.

Keijulla oli ihanat siivet. Ne olivat kauniin väriset ja kiiltävät. Keiju oli hyvin ylpeä siivistään ja hän piti niistä hyvää huolta.

”Onpa sinulla kauniit siivet”, huokaisi Hiiri, ”olisipa minullakin siivet!”

Keiju hymyili. Hänestä oli kiva saada kehuja siivistä.

”Onhan sinulla tuo häntä. Minulla ei ole sellaista”, Keiju sanoi.

”Mutta sinun siipesi säihkyvät ja kimaltavat! Ne ovat niin ihanat. Miltä ne tuntuvat?” Hiiri kysyi. Ja ennen kuin Keiju ehti vastata mitään, Hiiri ojensi tassunsa ja silitti Keijun siipiä.

Keiju jäykistyi. Tämä ei tuntunut mukavalta. Mutta Hiiri oli hänen ystävänsä, eikä ikinä tekisi mitään pahaa hänelle. Joten Keiju pysyi hiljaa.

”Voi miten hennot ne ovat!” Hiiri hämmästeli, *”Kuinka sinä näillä voit lentää?”*

Keiju ei sanonut mitään. Häntä itketti vähän. Hän ei halunnut suututtaa Hiirtä, mutta siivet olivat hänen.

KYSY LAPSILTA: Mitä Keiju voisi tehdä? (Piirustus-tehtävä tai keskustelu)

Keskustelussa lapsille painotetaan, että jokainen itse saa määrätä omasta kehosta. Koskaan ei ole väärin sanoa ”ei”, kosketukselle.

Satu on mukautettu Sari Vennon ja Mika Launiksen (2007) kirjasta Peikonhäntä

Satu 3. Hiekkalaatikolla

Tarkoitus: Toisen koskemattomuuden kunnioittamisen teeman esille tuominen, rajoista ja kosketuksesta keskustelu

Tarvikkeet: Hahmot, joilla tarina esitetään (kolme hahmoa)

Toimintaympäristö: Suljettu sisätila

Arvioitu kesto: 10 minuuttia

Alle 3-vuotiaille

Masa ja Papu leikkivät hiekkalaatikolla. On kaunis aurinkoinen päivä, ja ystävyksillä on hauskaa yhdessä. Hiekka on ihanan lämmintä. Masa ja Papu rakentavat suuren suurta hiekkalinnaa. Siinä on paljon torneja ja muureja. Masalla on uusi punainen lapio.

Sadun voi esittää nukketheaterina tai leluilla tai lukea suoraan kirjasta. Sadun jälkeen lasten kanssa voidaan puhua siitä, mitä sadussa tapahtui.

Satua voi soveltaa myös vanhemmille lapsille sopivaksi esim. jättämällä tarinan lopun avoimeksi.

"Anna minunkin kaivaa sinun lapiollasi!" Papu pyytää.

"Ehei, se on minun lapioni!" Masa vastaa.

"Mutta minä haluan!" Papu valittaa. Hän nappaa lapion Masan kädestä.

"Eiiii!" Masa huutaa. Häntä suututtaa niin kovasti, että hän tönäisee Papua.

"Yhyyy!" Papu purskahtaa itkuun.

"Mitä täällä tapahtuu?" kysyy paikalle tullut Nökö. Nökö on Masan isovelji.

"Riitelettekö te?"

"Tuo otti minun lapion!"

"Tuo tönäisi!"

"Mitä? Eiväthän kaverit noin käyttäydy", Nökö muistutti.

Nökö istuu kaverusten viereen.

"Nyt teidän pitäisi kyllä pyytää anteeksi", Nökö sanoo.

"Anteeksi, että otin sinulta lapion kädestä", Papu sanoo.

"Anteeksi, että tönäisin", Masa sanoo.

"Hyvin tehty!" Nökö iloitsee, *"kuulkaas, minä autan teitä tekemään tämän hiekkalinnan valmiiksi"*

"Jihuu!" Masa ja Papu huutavat.

Ja siitä tuli hienoin hiekkalinna, mitä koskaan oli nähty. Sen pituinen se.

Kysymyksiä lapsille sadun jälkeen: "Oliko kivasti tehty tönäistä toista?" "Saako toiselta ottaa kädestä?" "Saako tönäistä, jos suututtaa?" "Mitä on hyvä/huono kosketus?"

Ilmepiiri

Tarkoitus: Tunteiden ilmaisemisen harjoittelu

Tarvikkeet: -

Toimintaympäristö: Sisä- tai ulkotilat

Arvioitu kesto: 5–10 minuuttia

3–4-vuotiaille ja 5–6-vuotiaille

Istutaan tai seistään piirissä. Ohjaaja, tai jokainen lapsi vuorollaan, nimeää jonkin tunteen. Kaikki piirissä ottavat ilmeen, joka heidän mielestään vastaa kyseistä tunnetta. Ennen harjoituksen aloittamista, lapsilta voi kysyä, missä tunteet tuntuvat, miltä näyttävät, mistä tietää, että joku on iloinen, pelokas tai surullinen? Lasten kanssa voi pohtia myös sitä, näyttäytyykö tunteet kaikilla ihmisillä samalla tavalla.

Alle 3-vuotiaiden kanssa ilmepiiriä voi tehdä pelkästään ilmeiden matkimisena ja tunteiden nimeämisenä.

Luukkaisen, Tullan ja Saarisen (2017, 10) Ilmerinki-leikkiä mukaillen

Tehtävässä voi hyödyntää tunnekortteja tunteiden keksimisessä ja ilmeitä tehdessä. Tunnekortteja on mm. Suomen Mielenterveys ry:llä sekä Papunetissä

Tunteiden peili

Tarkoitus: Tunteiden tunnistamisen ja ilmaisemisen harjoittelu

Tarvikkeet: -

Toimintaympäristö: Sisä- tai ulkotilat

Arvioitukesto: 5–10 minuuttia

3–4-vuotiaille sekä 5–6-vuotiaille

Parista toinen toimii peilinä ja matkii toisen eleitä ja erityisesti ilmeitä. Tehtävää voi elävöittää antamalla tunteita pienen tarinan muodossa: Et ole saanut yöllä kunnolla unta, joten sängystä nouseminen aamulla kiukuttaa. Miltähän tämä kiukku näyttää? Kaveri tönäisee sinua pihalla ja se saa sinut vihaiseksi/surulliseksi. Minkälaiselta viha/suru näyttää kasvoilla?

Toiminta soveltuu hyvin lämmittelyleikiksi ennen muuta tunnekasvatusta.

Huovisen (2020) Peili pareittain -leikkiä ja MLL:n (2017b, 23) Tutkitaan ilmeitä -leikkiä mukaillen

Pienille, 2-3-vuotiaille lapsille tunnetaitoja opetetaan suoraan sanoittamalla. (MLL 2017a.)

Tilannekuvien tulkintaa

Tarkoitus: Tunteiden tunnistaminen, ongelmanratkaisu

Tarvikkeet: 2–5 tilannekuvaa

Toimintaympäristö: Rauhalliset sisä- tai ulkotilat

Arvioitu kesto: Muutama minuutti kuvaa kohden

3–4-vuotiaille ja 5–6-vuotiaille

Lasten kanssa tulkitaan tilannekuvia. Kuvissa voi olla erilaisia tilanteita ja tunteita.

Esimerkkejä kuvista:

- kaksi halaavaa lasta, joista toinen itkee ja yrittää päästä pois
- kaveriporukka kutittaa yhtä, joka huutaa ”lopeta”
- lapset leikkimässä yhdessä samoilla leluilla iloisesti.

Kuvissa on siis positiivisia ja negatiivisia tilanteita. Lasten kanssa keskustellaan siitä, mitä kuvissa tapahtuu ja miksi. Miten tilanteessa pitäisi toimia? Toimisitko itse samalla tavalla? Miksi tämä tilanne toimii/ei toimi? Tilannekuvia voi etsiä verkosta, lehdistä tai vaikka piirtää itse.

Pehmolelu

Tarkoitus: Kosketuksesta puhuminen

Tarvikkeet: Omat pehmolelut lapsille

Toimintaympäristö: Sisätila

Arvioitu kesto: noin 10–15 minuuttia

3–4-vuotiaille ja 5–6-vuotiaille

Lapsia pyydetään tuomaan oma pehmolelu päiväkotiin. Opetuksessa otetaan pehmolelut mukaan ja pohditaan yhdessä sitä, tykkääkö oma pehmolelu siitä, kun itse halaa sitä. Entä jos kaveri halaa? Mistä tietää, jos joku ei tykkää? Saako kaverin pehmolelua halata ilman lupaa? Kosketuksen muotoja voi vaihdella (pusu, silittäminen jne.) Jokainen lapsi saa kertoa omasta lelusta vuorollaan.

Loppusanat

Koskemattomuus ja itsemääräämisoikeus ovat sanoina isoja, mutta käytännössä koostuvat pienistä arkisista asioista, joita on helppo ottaa huomioon varhaiskasvatuksessa.

Aihe on kuitenkin herkkä ja voi ihmetyttää lapsia ja perheitä, joten varhaiskasvattajan vastuulla on käsitellä aihetta hienotunteisella ja lapselle ymmärrettävällä tavalla. Sensitiivisyys ja herkkyys ovat yksi itsemääräämisoikeuden ja koskemattomuuden opettamisen pääperiaatteista, minkä takia viestintä ja päiväkodin ja perheiden välillä on erittäin tärkeää. Aristakin asioista pitää kuitenkin voida opettaa lapsille, ja toivomme, että tämän oppaan sisällöt auttavat käsittelemään näitä tärkeitä teemoja lasten kanssa.

Lähteet

- Alijoki, A. & Pihlaja, P. 2017. Pedagogiset rakenteet ja ratkaisut lasten erityisen tuen tarpeiden näkökulmasta. Teoksessa: Hujala, E. & Turja, L. (toim.). Varhaiskasvatuksen käsikirja. 4. painos. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Cacciatore, R., Kauppinen, P. & Ingman-Friberg, S. 2016. Turvataidot ovat lapsen oikeus. Teoksessa: Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.). Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. 1. painos. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 95–109.
- Forss, K. 2019. Omat rajat kannattavat. [Viitattu 8.4.2020.] Saatavissa: https://www.lastenkuntoutus.net/saatio/blogi/omat_rajat_kannattavat.706.news
- Huovinen, H. 2020. Draamaharjoitteita lapsille. [Viitattu 18.5.2020.] Saatavissa: http://www.kuati.fi/media/.materials/o_1ad8anp231i6q-100dp2h1s0kk6m11.pdf
- Hämmäinen, S. & Mäki, S. 2009. Satu ilahduttaa päiväkotilasta. Teoksessa: Mäki, S. Arvola, P. (toim.). Tarina tukee lasta. Opas lasten ja nuorten kirjallisuusterapiaan 2. Porvoo: WS Bookwell Oy. 50–76.
- Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. 2016. Seksuaalikasvatus on hankala sana. Teoksessa: Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.). Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. 1. painos. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 82–86.
- Keskikiuru, J. Rantanen, V. & Törmänen, I. 2020. Mitä tunnekasvatus on ja miksi se on tarpeellista? [Viitattu 14.4.2020.] Saatavissa: <https://peda.net/p/virvarantanen/tunnekasvatus/mtt>
- Kotka, R. 2011. Tarinat tunteiden tulkkina. Toiminnallisia ideoita satujen ja draaman maailmasta. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Kurttila, T. & Helander, M. 2016. Lapsiasiavaltuutetun lausunto YK:n lapsen oikeuksien so-pimuksen välikausikyselyyn. [Viitattu 13.4.2020.] Saatavissa: http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2016/01/LAPS_lausunto_LOS_valikausiraportointi_28012016.pdf
- Lajunen, K., Andell, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2019. Tunne- ja turvataitoja lapsille. Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali. 2. painos. Helsinki. [Viitattu 22.5.2020.] Saatavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126027/Tunne-%20ja%20turvataitoja%20lapsille_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Laru, S., Riihonen, R. & Cacciatore, R. 2016. Seksuaalisuuden portaat. Teoksessa: Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.). Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. 1. painos. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 120–129.
- Leikkipankki. 2020. Ihminen ihmiseen. [Viitattu 18.5.2020.] Saatavissa: <https://leikkipankki.leikkipäivä.fi/Leikit/Tiedot/449>
- Luukkanen, P. Tulla, A. Saarinen, P. 2017. Teatterileikkejä alle kouluikäisille. Nuorisoseurat. [Viitattu 15.5.2020.] Saatavissa: <https://nuorisoseurat.fi/wp-content/uploads/2017/09/teatterileikkipankki.pdf>
- Macias, R. 2020. Morning Greeting Choices Signs for The Classroom. [Viitattu 28.5.2020.] Saatavissa: <https://boxofideas.uk/morning-greeting-choices-signs/>
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2017a. 2–3-vuotiaan sosiaalinen kehitys. [Viitattu 28.4.2020.] Saatavissa: <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/2-3-v/2-3-vuotiaan-sosiaalinen-kehitys/>
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2017b. Media varhaiskasvatuksessa. Tukea tunne- ja vuorovaikutustaitojen vahvistamiseen. 2. painos. Helsinki. [Viitattu 13.4.2020.] Saatavissa: https://dzmdrwrwnq2zx.cloudfront.net/prod/2017/06/28154551/media_varhaiskasvatuksessa_nettiin.pdf
- Mäki, S. 2009. Satu auttaa oppimaan eritysluokassa. Teoksessa: Mäki, S. Arvola, P. (toim.). Tarina tukee lasta. Opas lasten ja nuorten kirjallisuusterapiaan 2. Porvoo: WS Bookwell Oy. 77–115.
- Pihkala, M., Puu Oksanen, P. & Lampinen, J. 2013. Mun rajat -opetusmateriaali. Amnesty International. [Viitattu 14.5.2020.] Saatavissa: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/frantic/amnesty-fi/2014/04/MUN-RAJAT_TYOKIRJA_TA_lores-3.pdf
- Pohjolainen, T. 2020. Ruumiillinen koskemattomuus. Tieteen termipankki. [Viitattu 7.4.2020.] Saatavissa: https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:ruumiillinen_koskemattomuus
- Poikela, K-M. & Paavilainen, L-M. 2016. Seksuaalikasvatus leikkien. Teoksessa: Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.). Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. 1. painos. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 268–276.
- Talentia. 2017. Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. [Viitattu 7.4.2020.] Saatavissa: <https://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/>
- Toivonen, T. 2009. Draamakasvatuksen mahdollisuudet varhaiskasvatuksessa. Teoksessa: Ruokonen, I. Rusanen, S. Välimäki, A. (toim.). Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Yliopistopaino Oy. 30–35.
- Vienola, V. 2017. Varhaisvuosien eettinen kasvaminen ja oppiminen. Teoksessa: Hujala, E. & Turja, L. (toim.). Varhaiskasvatuksen käsikirja. 4. painos. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Väestöliitto. 2020a. Kehotunnekasvatus mukaan varhaiskasvatussuunnitelmiin. [Viitattu 7.4.2020.] Saatavissa: https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienten_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/kehotunnekasvatus-mukaan-varhais/
- Väestöliitto. 2020b. Turvataidot ja lapsen keho. [Viitattu 7.4.2020.] Saatavissa: <http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/112603bfee3b07d-8f3193aa76ad1b743/1586788142/application/pdf/6053282/Turvataidot%20ja%20lapsen%20keho.pdf>

